

Een studiereis door Brabant en Limburg in 1905

DE LEIDSE ARCHEOLOOG J.H. HOLWERDA GAAT NETWERKEN

De aanstelling in 1818 van de eerste hoogleraar in de

archeologie ter wereld, Caspar Reuvens (1793-1835), vormde het startpunt van de archeologische wetenschap in het Koninkrijk der Nederlanden.²

Hij begon met wetenschappelijke opgravingen, waarvan die op het landgoed Arentsburg bij Voorburg het meest bekend is geworden. Behalve hoogleraar was hij de eerste directeur van het in 1818 door Koning Willem I gestichte Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Zijn vroege dood in 1835 betekende echter een voortijdig einde van de ontluikende wetenschappelijke belangstelling voor de archeologie in Nederland. Pas zeventig jaar later werd een nieuwe start gemaakt.

De Nederlandse afdeling van het Rijksmuseum van Oudheden had sinds het begin van het museum een min of meer slapend bestaan geleid. Er werd wel verzameld, maar nauwelijks geëxposeerd. Dat zou anders worden als gevolg van de aanstelling door directeur Antoine Ewout Jan Holwerda (1845-1923) van zijn zoon Jan Hendrik Holwerda in 1904 als conservator. De toen 31-jarige Jan Hendrik was geschoold als klassiek archeoloog en moest zich eerst inwerken in de materie om meer kennis te krijgen van de Nederlandse archeologie. Daarom maakte hij in de periode 1904-1905 enkele studiereizen. Hij ondernam de tochten samen met zijn vrouw, N. Holwerda-Jentink (fig. 1). Zij was een verdienstelijk tekenares en maakte voor haar man vele tekeningen als documentatie. Ze bezochten

*Figuur 1:
Holwerda en zijn
vrouw (beiden
links) rond 1905
samen met een
groep onbekende
personen. De op-
name is mogelijk
in Zuid-Limburg
gemaakt.*

musale collecties en belangrijke verzamelaars en ook bekeken ze de archeologische vindplaatsen in het veld. Hun eerste reis voerde hen van 28 augustus tot en met 25 september 1904 naar het Noorden van het land, gevolgd door een tweede reis in de periode 17-26 april 1905.³

In de zomer van 1905 maakten zij een grote reis door Noord-Brabant en Limburg. Het echtpaar vertrok op 25 juni voor een periode van twee weken naar het Zuiden van het land en reisde aansluitend door naar Duitsland om behalve de studie van museumcollecties ook nog even het vak van opgraver te leren bij de bekende Duitse archeoloog H. Dragendorff. Holwerda ging meewerken aan de Romeinse opgraving in Haltern. Na enige weken had hij het vak voldoende onder de knie en keerde hij terug naar Leiden.⁴ Op de terugweg deed hij nog enkele plaatsen in het oosten van het land aan en op de Veluwe bezocht hij de grafheuvels en de middeleeuwse versterking bij het Uddelermeer. Op 29 augustus was hij weer terug in Leiden.

De geschiedenis van de Limburgse archeologie krijgt na de eerste publicaties van J. Jamar over het onderwerp⁵ de laatste jaren steeds meer aandacht.⁶ De geschiedenis van de Nederlandse archeologie is een van de aandachtsvelden van het Rijksmuseum van Oudheden in de komende jaren. Het museum was in de periode 1818-1945 de toonaangevende instelling op het gebied van de archeologie in ons land.⁷ Van vrijwel alles wat er in die periode in de vaderlandse archeologie gebeurde, is een neerslag te vinden in de archieven van het museum. Omdat het museum de laatste 15 jaar veel veldwerk in Midden-Limburg heeft verricht, wordt ook om die reden aandacht besteed aan de geschiedenis van de archeologiebeoefening in Limburg. Zo wordt oud onderzoek uitgewerkt en worden studies gedaan naar belangrijke amateurverzamelaars.⁸ Speciaal de relatie tussen de professionele archeologen en de amateurarcheologen staat in de belangstelling. De komende jaren zullen meer resultaten van deze studies gepubliceerd worden.

DE BRONNEN BETREFFENDE DE STUDIEREIZEN VAN J.H. HOLWERDA

Holwerda maakte aantekeningen van zijn reizen in kleine notitieboekjes (fig. 2). In totaal zijn er vier exemplaren. Hij beschreef zijn belevenissen van dag tot dag. Zijn handschrift is niet altijd even gemakkelijk te lezen, zeker niet als de aantekeningen in grote haast aan het papier zijn toevertrouwd (fig. 3). Ook zijn aantekeningen over de belangrijkste bestudeerde collecties kwamen in die boekjes terecht.

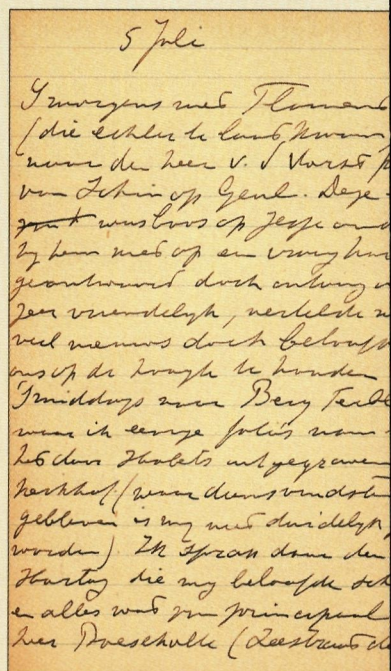
Van de reis naar het Noorden en naar het buitenland zijn ook uitgewerkte rapporten bewaard, die hij voor zijn vader maakte. Een uitgewerkt rapport over de reis door Noord-Brabant en Limburg is echter niet in het archief van het Rijksmuseum van Oudheden teruggevonden. Als basis voor de rapporten gebruikte hij echter vooral zijn eigen notitieboekjes. De notities over de reis naar Brabant en Limburg konden worden aangevuld met gegevens uit twee andere bronnen. De eerste bron wordt gevormd door twee uitgebreide reisbrieven aan zijn vader, die directeur van het museum was.⁹ Beide brieven volgen grotendeels de notitieboekjes, maar bevatten ook persoonlijke waarnemingen en ideeën. De bronnen overlappen en vullen elkaar aan. De tweede extra bron is de bewaard gebleven reisdeclaratie. Daarmee is tot in detail het verloop van de reis te volgen en bovendien geeft de declaratie een beeld van de kosten die werden gemaakt. Ten slotte is er nog een derde bron, die incidenteel is gebruikt. In 1905 startte Holwerda een vondstarchief. Daarin werden berichten over vondsten van anderen opgenomen, krantenartikelen en samenvattingen van zijn waarnemingen tijdens de reizen. In de meeste gevallen gaat het om exacte kopieën van de teksten in de notitieboekjes, maar soms leverden die aanvullingen op. Daarnaast maakte hij incidenteel aantekeningen op de topografische kaarten die hij bij zich had (fig.4).

In de volgende paragraaf is de reis van Holwerda en zijn vrouw gereconstrueerd. Voor de bronnen wordt verwezen naar bijlage 1. Daarin zijn ze per dag geordend en samengevoegd om de koppeling met de onderstaande lopende tekst te vergemakkelijken.

DE REIS VAN DAG TOT DAG¹⁰

Op zondag 25 juni 1905 vertrokken Jan Hendrik Holwerda en zijn vrouw om 14.34 uur per trein uit Leiden naar Den Bosch. Ze reisden vanzelfsprekend 1^e klas. Een kaartje kostte toen fl. 4,50. Ze zullen hun intrek hebben genomen in een goed hotel.

De volgende dag 26 juni werd een bezoek afgelegd aan het Noord-Brabants Genootschap. Daar ontmoetten ze de heren mr. Sasse van IJssel¹¹, van der Steen en Smit. Holwerda had geen hoge pet van hen op. Aan zijn vader schreef hij "dat ze er niet veel van weten, maar wel aardig zijn".

Figuur 2: Een stapeltje notieboekjes van de reizen van Holwerda.

Figuur 3: Een pagina uit het notitieboekje over de reis door Brabant en Limburg. Het beschrijft 5 juli 1905 met het bezoek aan o.a. Berg en Terblijt.

De collectie werd gedocumenteerd, mevrouw Holwerda maakte enkele tekeningen en Holwerda zelf maakte fotografische opnamen.¹²

Op dinsdag 27 juni trokken ze al weer verder. Ze gingen per trein naar Deurne en spraken daar met de burgemeester. Die beloofde op te letten of er oudheden zouden worden gevonden en hen op de hoogte te houden. Daarna gingen ze op bezoek bij Piet Nouwen, een oude werkman die veel over de vondsten van vroeger wist. Hij vertelde waar het urnenveld van Deurne, waaruit het museum veel vondsten in bezit had, precies te vinden was. Holwerda kon de vindplaats op een stafkaart intekenen. Hij maakte ook foto's waarop twee steenfabrieken en de torenspits van Deurne te zien waren.¹³ Nouwen beloofde nieuwe vondsten naar de burgemeester te zullen brengen.

Vervolgens zijn de Holwerda's naar Acht en Best gegaan om meester Renders op te zoeken.¹⁴ Gezamenlijk maakten ze een wandeling naar de Bestsche Bergen. Daar maakte Holwerda ook foto's. Renders verzekerde hem dat hij het museum in de toekomst op te hoogte zou houden van vondsten die door hem of anderen gedaan zouden worden. Daarna overnachtten ze in Tilburg.

van Surinx die van alles in Nederland opkocht om het met winst te verkopen. Die Surinx was niet de enige die Nederlands gebied afstroopte. Er was ook nog een zekere Charles Poutiau uit Lommel, volgens Holwerda in een brief aan zijn vader 'een rijke gek' uit de buurt van Luijksgestel, die een contract had met de Nederlander Scheerens aan wie hij al zijn vondsten toestuurdte.¹⁷

Daarna gingen ze met de tram naar Turnhout, waar ze het museum te zien kregen dat door het genootschap werd ingericht. Holwerda bekeek de vondsten en vond dat de Belgische urnen met hun harde baksel en rijke vormen verschilden van wat hij kende uit Noord-Brabant. Zijn begeleiders vond hij geschikte lui waar hij veel aan zou kunnen hebben. Ze soupeerden bij Dierkxens en overnachtten in Turnhout.

Op donderdag 29 juni waren de eerste doelen Eersel en Bergeyk. Vanuit Eersel namen ze de koets naar Bergeyk, waar ze later aankwamen dan verwacht, omdat het de feestdag van de HH. Petrus en Paulus was. Eerst gingen ze naar de burgemeester, de heer Aarts, die hen informatie kon geven. Daarna bezochten ze de neef van de overleden archeologisch correspondent P.N. Panken, de heer J.N.A. Panken.¹⁸ Die zou het correspondentenschap van zijn oom gaan overnemen. De neef kan echter geen vondsten laten zien en dus reisden ze snel door naar Luijksgestel. Daar werd de heer Van Montfoort opgezocht, de eigenaar van een deel van het urnenveld. Ook hij had geen vondsten meer in bezit, maar vertelde wel over de strooptochten in het gebied door Surinx en Poutiau en over de urnen die zo naar België verdwenen. Met de koets bereikten ze later op de dag Lommel en namen vandaar de trein naar Roermond, waar ze de nacht doorbrachten in een hotel.

Vrijdag 30 juni begon met het bezoek aan een oude bekende, de achterneef van de Roermondse notaris Charles Guillon. Hij bezat echter geen oudheidkundige voorwerpen meer. Daarna gingen ze langs bij de heren Dirix en Verschuure. Dirix was er niet, maar Verschuure kon een mooi Hallstadt-zwaard laten zien.¹⁹ Ze vroegen ook naar mensen die mogelijk oudheidkundige voorwerpen zouden verzamelen. Zo zou zich op kasteel Magnée bij Horn een verzameling bevinden en ook zou baron de Keerbergh bij Haelen iets hebben.²⁰ In Roermond zelf woonde verzamelaar J.H.G. van der Noordaa, een militair. Ze besloten hem op te zoeken, maar Van der Noordaa weigerde op de meest onbeleefde wijze ook maar iets van zijn verzameling te laten zien. In een brief aan zijn vader schreef Holwerda later over die 'halve gek'. In de middag vertrokken ze met de koets naar Posterholt. Ze gingen er op bezoek bij de burgemeester, mr. Jules Geradts, wat hun dag helemaal goed maakte.²¹ Geradts had namelijk een mooie collectie archeologica en bleek bereid die te verkopen, met uitzondering van de munten. Holwerda schatte de waarde op ca. 260 gulden. Ook werd hij uitgenodigd om eens in de gemeente te komen graven. Daarna vertrokken ze met de koets naar Roermond om de trein naar Zuid-Limburg te nemen. In de avond arriveerden ze in Houtthem-Sint Gerlach, ten noordoosten van Maastricht, waar ze zouden logeren.

De volgende ochtend, zaterdag 1 juli, gingen ze naar Maastricht, naar het archief en het museum, waar ze kennis maakten met de Rijksarchivaris, de heer A.J.A. Flament. Holwerda vond Flament een geschikt iemand, maar vreselijk zwaar op de hand, waardoor ze verplicht waren de hele ochtend in Maastricht te blijven. Ze maakten de afspraak dat op ze maandag in het museum konden werken. 's Middags trokken ze naar Berg en Terblijt, waar ze begeleid werden door een gids, de heer Hents. Samen vonden ze de plaats waar Jos Habets een begraafplaats uit de Romeinse tijd ontdekt had en ook zelf troffen ze er nog veel scherven aan, omdat er op het terrein grondwerkzaamheden werden uitgevoerd.²² Holwerda loofde wat geld uit voor het geval er nieuwe vondsten werden gedaan. Er waren nog heuveltjes zichtbaar in het veld en het viel Holwerda op dat er ook 'Germaansche' vondsten naar boven waren gekomen. Daarna gingen ze bij burgemeester Goossens op bezoek, die hen echter doorverwees naar zijn zoon, J.W.H. Goossens, toen nog leraar op het klein seminarie in Rolduc.

De zondag is een rustdag en er werden geen reizen ondernomen. Wel werd de dag nuttig besteed met het schrijven van brieven.

In de ochtend van maandag 3 juli werkten de Holwerda's in het Maastrichtse museum. De collectie werd geïnventariseerd en er werden tekeningen van de belangrijkste stukken gemaakt. Holwerda vernam hier ook wat zijn collega R. Jesse de laatste tijd had uitgevoerd.²³ Hij bleek buiten medeweten van de museumdirectie allerlei zaakjes persoonlijk te regelen. In een brief aan zijn vader legde Holwerda dat uitgebreid en fijntjes uit. In de middag gingen ze met de koets naar Rijckholt. Ze reden over een landweggetje in de richting van 'de Kaap van Sint-Geertruid'. Zowel op de weg als op de aangrenzende akkers lag het vol bewerkte vuursteen. In de bossen rechts van de landweg ontdekten ze na een moeilijke tocht door het kreupelhout op de helling een atelier waar ooit vuursteen was bewerkt. Ze troffen er verspreid over een oppervlak van verscheidene vierkante meters de vuursteenbrokken en losse schilfers. Holwerda verbaasde zich over het feit dat de neolithische ateliers hier zomaar aan de oppervlakte zichtbaar waren. Hij twijfelde dan ook of het wel allemaal om prehistorische vondsten handelde en bedacht dat hier ook nog in latere tijden, zoals de Romeinse tijd, vuursteen kon zijn bewerkt. Anderzijds vond hij de ruigheid van de voorwerpen weer in tegenspraak met die veronderstelling. Er werden diverse stukken verzameld en er werd een enkele foto gemaakt (fig.5).

Dinsdagmorgen 4 juli was er weer tijd voor het museum en 's middags namen ze de trein naar Valkenburg om er te praten over de werkzaamheden in Berg en Terblijt. Ze wilden de heren Reijnaarts, een gids, en ingenieur Hartog bezoeken. De eerste was van niets op de hoogte en de tweede bleek zelfs niet thuis te zijn.

Figuur 5: Van de foto's, die Holwerda tijdens zijn reis van 1905 maakte, zijn er weinig bewaard. Deze foto zit tussen een kleine reeks uit die periode. Het is mogelijk een afbeelding van de Kaap bij St. Geertruid, gezien vanaf het plateau.

Woensdag 5 juli gingen ze samen met Flament op weg naar Schin op Geul om er pastoor van den Vorst te spreken.²⁴ Ze namen weer de trein, maar reisden nu 2^e klas omdat Flament meeding. De pastoor ontving hen vriendelijk, maar beklagde zich over Jesse. Hij kon hen niet veel wijzer maken, maar beloofde contact te houden met het Leids museum. 's Middags waren ze weer actief in Berg en Terblijt. Holwerda maakte enkele fotografische opnamen en vroeg zich af waar de vondsten gebleven waren die Habets hier had gedaan. De heer Hartog uit Valkenburg was nu wel aanwezig. Natuurlijk wil hij vondsten aan het museum afstaan, maar hij adviseerde om daarover contact op te nemen met zijn opdrachtgever, de heer Boescholte in Den Haag. Holwerda gaf de werklui nog wat fooien en kreeg in ruil enige 'Germaansche' scherven. Ook loofde hij fl 2,50 uit voor een hele pot. Die zou dan door bemiddeling van de heer Hartog naar het museum in Leiden kunnen worden gezonden.

Donderdag 6 juli pakten de Holwerda's de trein naar Luik. Flament had hen enige interessante adressen gegeven. Eerst bezochten ze Mgr. Monchamp die hun een Merovingische pot toonde met een onleesbare inscriptie.²⁵ Holwerda repliceerde iets over een barbaars opschrift uit Arentsburg en beloofde een foto te sturen. Daarna gingen ze naar het museum en ontmoetten er Marcel De Puydt. Ze zagen er vondsten uit de zogenaamde *fonds de cabanes*.²⁶ Het betrof twee soorten aardewerk, versierde waar, die gelijkenis had met Bandkeramiek, en een grove onversierde soort, waarvan Holwerda dacht, dat die veel weg had van 'Germaans' aardewerk. De omvangrijke collectie vuurstenen werktuigen uit Sint-Geertruid maakte veel

indruk, maar aan Romeins materiaal was er niet veel. Na een kort bezoek aan een speciale tentoonstelling, waar ze een archeologische inzending bekeken, gingen ze mee naar het huis van De Puydt.²⁷ Hier was Holwerda zeer geïmponeerd door de grote verzameling neolithische vondsten uit Sint-Geertruid. Hij besprak de mogelijkheid om samen met De Puydt in Sint-Geertruid onderzoek te gaan doen en bovendien kreeg hij enkele vondsten mee voor zijn museum. Ondanks de verhalen van De Puydt bleef Holwerda sceptisch over de ouderdom van alle vondsten. Vanuit Luik namen ze de trein weer terug naar hun hotel in Houthem.

Vrijdagochtend 7 juli ging het per tram naar Tongeren. Ze zochten er de heer Huybrigts op, die hun zijn verzameling toonde. Holwerda vond hem maar een chauvinist en fantast. Huybrigts wilde graag de vondsten uit Tongeren terughebben die het museum rond 1835 in Antwerpen had gekocht. Holwerda zegde toe het een en ander uit te zoeken bij terugkeer in Leiden. In ruil voor die vondsten wilde Huybrigts wel op Nederlands grondgebied onderzoek doen, maar dat vond Holwerda geen goed idee. Wel had hij oren naar een ruil met voorwerpen uit de *fonds de cabanes*. De verzameling in Tongeren vond Holwerda erg mooi, vooral de Romeinse zaken, maar hij dacht dat Huybrigts regelmatig werd bedrogen, want hij meende veel valse stukken te herkennen. Na het bezoek maakten ze een wandeling door Tongeren. Holwerda was hogelijk verbaasd over de vele Romeinse overblijfselen die nog overeind stonden en zo maar bezichtigd konden worden. Vooral de imposante stadsmuur trok zijn belangstelling (fig. 6). Want die was gedeeltelijk opgebouwd uit vuursteen en hij meende er ook stukken afgeslagen vuursteen te herkennen, die er precies zo uitzagen

Figuur 6: Een prentbriefkaart van de Romeinse vestingmuur van Tongeren rond 1905.

als de prehistorische wapens van andere vindplaatsen. Holwerda werd hierdoor gesterkt in zijn overtuiging dat met die zogenaamde neolithische voorwerpen de grootste voorzichtigheid betracht moest worden. Ook hier verzamelde hij enkele stukken en nam die mee. Met de tram keerden ze in de avond weer terug naar hun hotel.

Op zaterdag 8 juli voelden ze de drukte van de afgelopen dagen. Ze namen een halve dag rust, maar de laatste zaken moesten nog wel geregeld worden voor het aanstaande vertrek naar Duitsland. Eerst gingen ze langs bij de werkluï in Berg en Terblijt. Die hadden opnieuw scherven gevonden. Daarna brachten ze nog een bezoek aan Flament in Maastricht.

Zondag 9 juli genoten ze van hun rust. Ze pakten alle spullen in voor hun buitenlandse reis en gingen op visite bij burgemeester Crens van Valkenburg. Die wist veel over de Laat-Karolingische ovens te vertellen, waar hij vroeger al met de Leidse conservator Pleyte over had gecorrespondeerd. Hij had toen ook stukken naar Leiden gestuurd en beweerde dat er nog veel meer te vinden zou zijn. Nog meer had hij te melden over een perceel bij Valkenburg, dat gedeeltelijk eigendom was van zijn broer. Daar zouden enkele Romeinse villa's moeten liggen. Crens bood aan te helpen bij een eventueel onderzoek. Ook was hij bereid een deel van de kosten voor zijn rekening te nemen. Ten slotte zegde hij toe de belangen van het museum te zullen behartigen bij de heer Boescholte en bij professor Willem Goossens in Rolduc.

Op maandagmorgen 10 juli verliet het echtpaar Holwerda Zuid-Limburg. Ze namen de trein naar Venlo, maar stapten onderweg nog even uit in Beesel. Daar bezochten ze de heer Meijer met wie ze de urnenvelden in de omgeving bekeken en de mogelijkheden bespraken om er opgravingen uit te voeren.²⁸ De eigenaar van de grond bleek bereid om aan een onderzoek mee te werken. Aan het eind van het bezoek kon Holwerda ook nog een partij oudheden kopen. Dan reisden ze door naar Venlo, vanwaar ze om 18.53 uur met de trein naar Duitsland vertrokken.

REIZEN EN VERBLIJVEN

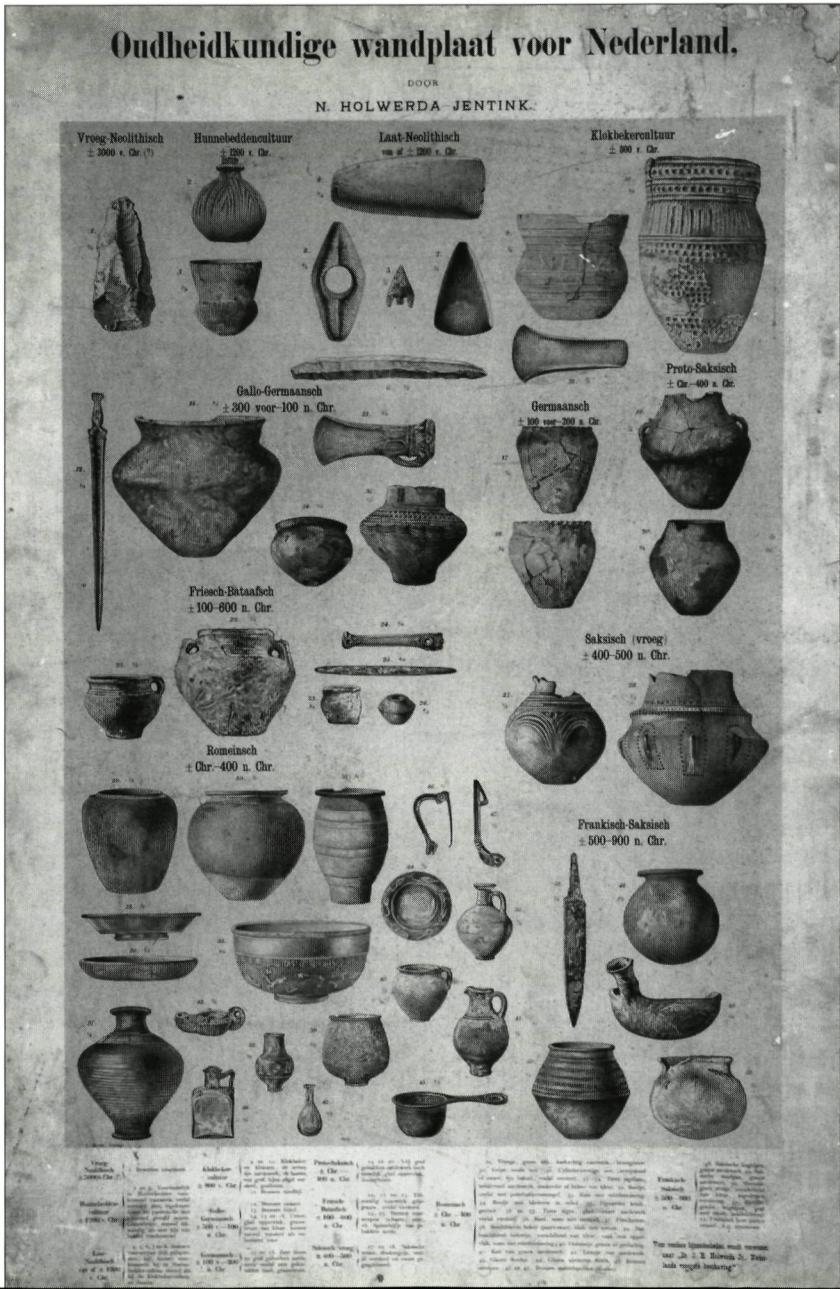
Een studiereis ondernemen in 1905 was een hele onderneming. Er kon alleen per openbaar vervoer worden gereisd. Particulier vervoer over grote afstanden bestond nog nauwelijks. Er stonden daarentegen een uitgebreid landelijk spoornet ter beschikking en een fijne vertakking in de regio's door middel van trein- en tramlijnen. De treinen reden goed op tijd en zo waren de meeste plaatsen in ons land goed bereikbaar.

Holwerda reisde voornamelijk per trein, natuurlijk eerste klas, want dat was voor een man van zijn stand vanzelfsprekend. Tijdens zo'n studiereis werd een behoorlijke hoeveelheid bagage meegenomen. Behalve persoonlijke

zaken ook de nodige uitrusting om collecties te inventariseren: tekenmateriaal, papier en een complete set fotoapparatuur. Holwerda gebruikte niet destijds gebruikelijke zware en breekbare glasnegatieven, maar een flexibele en lichte celluloidfilm. In zijn reisdeclaratie zijn de kosten voor de bagage opgenomen (transport van bagage van Leiden naar Maastricht fl. 2,90).

Jan Hendrik Holwerda maakte de gehele reis in het gezelschap van zijn vrouw. Weinig vrouwen werkten in die tijd en het was gebruikelijk dat de conservatoren hun echtgenoten meenamen op hun reizen en naar

Figuur 7: Oudheidkundige wandplaat voor Nederland, getekend door mevrouw N. Holwerda-Jentink.

de opgravingen. Natuurlijk was dat gezelliger, maar het was ook praktischer. Het was in die tijd immers nauwelijks mogelijk om in het weekend naar huis te gaan, daarvoor was het reizen toch te omslachtig. Bovendien werd er op zaterdag nog doorgewerkt. De aanwezigheid van zijn vrouw had nog een groot voordeel, want ze kon uitstekend tekenen. Tijdens de reizen legde ze vondsten in tekening vast in schetsboeken, waarvan er enkele bewaard zijn gebleven. Later werden die tekeningen gebruikt of uitgewerkt voor de publicaties van haar man. Er is op basis van haar tekeningen zelfs een wandplaat voor schoolgebruik gedrukt (fig. 7) waarop vondsten uit de prehistorie (een vuursteen bijl uit Rijckholt) tot aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen staan afgebeeld.²⁹

Het overnachten gebeurde in de betere hotels. De rekeningen hiervan zijn niet bewaard, maar voor een binnenlandse reis werd een dagvergoeding gegeven van fl. 6,- en voor een buitenlandse reis fl. 8,-. Waarschijnlijk dekte die vergoeding de kosten.

Vanuit de tijdelijke standplaats gingen de Holwerda's op pad, legden bezoeken af of ondernamen excursies in de omgeving. Dat kon per trein of tram, maar ook met de koets of zelfs te voet. De koets was erg duur en werd relatief zelden gebruikt. Zo kostte een treinkaartje 1^e klas van Leiden naar 's-Hertogenbosch fl. 4,50 en een tochtje met het rijtuig van Maastricht naar Rijckholt fl. 5,50. Nu worden voor dezelfde trajecten, respectievelijk per trein 1^e klasse en per taxi, Euro 19,70 en Euro 20,- gerekend. Op ons komt het merkwaardig over dat kleinere afstanden van minder dan 10 km te voet werden afgelegd. Noch de fiets, noch het automobiel komen in de verslagen voor. Waren alternatieven simpelweg niet voorhanden of was dit zuinigheid? Die wandelingen waren immers flinke tochten. Zo wandelden de Holwerda's op 28 juni van Alphen naar Baarle-Nassau, een afstand van ongeveer 6-7 km.

'NETWERKEN' 100 JAAR GELEDEN

Holwerda ging met duidelijke doelen op reis. Hij wilde kennis vergaren van wat er allemaal aan archeologische vondsten te vinden was. Hij wilde particuliere verzamelingen bekijken en museale collecties bestuderen. Hij wilde zich ook oriënteren op de vraag hoe het Nederlandse materiaal geëxposeerd kon worden. Op dat moment bestond het Rijksmuseum van Oudheden bijna 100 jaar, maar de Nederlandse vondsten werden niet ten toon gesteld in een aparte afdeling. De nadruk lag van oudsher op de Egyptische en de Klassieke collectie. Een volwaardige Nederlandse afdeling zou overigens pas in 1918 geopend worden.

Opwindende presentaties trof Holwerda in Nederland niet aan. Daarvoor zou hij in Duitsland meer inspiratie vinden. De Nederlandse exposities waren volgens hem maar een rommeltje, die nauwelijks getuigen van

wetenschappelijk inzicht, noch enige visie uitstraalden over de betekenis van al die archeologische voorwerpen. Ze waren bovendien doortrokken van het door Holwerda zo verachte provinciaal en lokaal patriottisme.

Zijn aanpak om tijdens de reis zoveel mogelijk vondsten te zien, is kenmerkend voor die tijd. Hij bezocht voornamelijk plaatsen die al bekend waren om hun rijke vondsten of waaruit het museum al een groot aantal voorwerpen in bezit had. Om direct te weten wat er speelde, zocht hij in de kleinere plaatsen telkens contact met de burgemeester. Enkele burgemeesters waren goed op de hoogte van wat er in hun gemeente gevonden werd en kenden de personen met wie Holwerda contact moest opnemen. Anderen daarentegen wisten helemaal niets, waarover Holwerda zich nog wel eens moest beklagen. Vervolgens werd zo'n persoon opgezocht en deed hij bij hem navraag of er nog andere lieden waren die archeologische vondsten verzamelden of in bezit hadden.

Een andere methode was om op bezoek te gaan bij een bekende. Dit waren meestal contactpersonen van het museum. Het betrof mensen die vriendschappelijke banden hadden met de oude conservatoren, zoals Pleyte, maar ook echte correspondenten die soms al tientallen jaren met het museum contact onderhielden en ervoor zorgden dat nieuw ontdekte en belangrijke vondsten naar Leiden kwamen. Via zulke bekenden werden weer nieuwe contacten gelegd met andere verzamelaars. Hij bezocht de mensen om persoonlijk kennis met hen te maken en te zien wat voor vondsten in hun bezit waren. Tijdens zulke bezoeken werd ook al snel over verkoop gesproken en een aantal verzamelaars stond hun collectie of delen daarvan af aan het museum.

Hij trachtte al die personen aan zich te verplichten door afspraken te maken. Herhaaldelijk vermeldde hij dat ze contact zouden houden, zouden uitkijken naar vondsten en deze zouden proberen te verwerven om ze door te sturen naar Leiden. Aan de andere kant beloofde hij ook van zijn kant van alles, in het bijzonder om vragen uit te zoeken en er met de betreffende persoon over te zullen corresponderen. In vrijwel alle gevallen is hij zijn beloften ook nagekomen. Het resultaat was dat hij met de meeste contactpersonen een langdurige relatie opbouwde (fig. 8). Jarenlang bleven ze met elkaar in contact, werden er over en weer bezoeken afgelegd en ging de correspondentie door. Het bleven echter wel altijd min of meer formele contacten. De meest persoonlijke aanhef in de brieven was 'waarde vriend'.

Wat ook opvallend is, maar wel kenmerkend voor die tijd, is dat alleen contact werd gezocht met notabelen. Zij waren de tussenpersonen waarmee overlegd kon worden. De geldende standsverschillen verhinderden dat de *gewone man* werd opgezocht, behalve wanneer die eens iets bijzonders had gevonden.

Figuur 8: De reis van Holwerda zou resulteren in een hechte band met Limburg over een lange reeks van jaren. Hij zou zitting nemen in diverse besturen, o.a. de Catacombenstichting die de grotten in Valkenburg beheerde. Dit is een gezelschap dat poseert voor de ingang van het grottencomplex.

In het midden, in priesterkleedij J.W.H. Goossens, vijfde van rechts mevrouw Holwerda en derde van rechts J.H. Holwerda. De opnamedatum is niet bekend.

Behalve voor zijn wetenschappelijke ontwikkeling had de reis dus ook tot doel om kennis te maken met allerlei personen die belangstelling hadden voor archeologie. Dit zou de basis vormen voor het succesvolle netwerk dat hij in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw zou uitbouwen en vervolmaken: het correspondentschap. Holwerda gebruikte de term 'correspondent' al tijdens deze reis. Blijkbaar was het een bestaand begrip in het museum. In de meeste gevallen waren het notabelen die de rol van correspondent gingen vervullen. Gewone steentjeszoekers brachten het zelden zo ver. Het waren burgemeesters, archivariissen, artsen, onderwijzers en ondernemers, allemaal mensen die wat betekenden in hun streek en er iets in de melk te brokkelen hadden. De correspondenten werden officieel benoemd en kregen een pasje. Dat konden ze in de streek tonen wat hun meer mogelijkheden gaf om archeologische onderzoeken te doen. Zo kon het museum in Leiden via de correspondenten op de hoogte blijven van de laatste archeologische nieuwtjes in de provincie. De correspondenten konden er ook op uitgestuurd worden om zaken te onderzoeken of te verifiëren. Het correspondentschap was overigens een onbetaalde functie, maar wel een waaraan men prestige kon ontlennen. Behalve het pasje kregen de correspondenten schrijfpapier en portvrije enveloppen, voor sommigen beslist een gewild artikel.³⁰

Na de Tweede Wereldoorlog was er bij het Rijksmuseum van Oudheden geen rol meer weggelegd voor de correspondenten. De in 1947 opgerichte Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort nam de taak van de registratie over. Velen uit het oude netwerk zetten hun activiteiten voort ten behoeve van de ROB. Jaarlijks kwamen de correspondenten bijeen op de zogenaamde correspondentendagen, waar zij op de hoogte werden gebracht van de laatste stand van onderzoek en vooral onderling ervaringen konden uitwisselen.

In het notitieboekje van de reis is een lijst opgenomen van wat hij allemaal na afloop moest doen.³¹ Hij heeft erop afgevinkt wie hij geschreven had en wie niet. Met een aantal van deze mensen zou hij maar kort in contact blijven, maar met anderen, zoals met Willem Goossens zou een jarenlange correspondentie gevoerd worden en zouden diverse bezoeken over en weer volgen. Zijn inspanningen om zijn netwerk naar België uit te breiden leidden tot niets. Hij schreef brieven aan Poutiau en Surinx. Hij vroeg Poutiau of het museum zou mogen beschikken over de dubbele urnen van de opgraving bij Luijksgestel. In 1906 zocht hij Poutiau zelfs in Brussel op, maar ze werden het niet eens.³² Aan Surinx stelde hij een ruil of koop voor van diens urnen uit Baarle-Nassau en Luijksgestel tegen exemplaren van het museum uit Weert. Ook Surinx ging niet op de voorstellen in en nodigde Holwerda slechts uit om nog eens naar zijn collectie te komen kijken.³³

DE BESTUDERING VAN COLLECTIES

De collecties van 's-Hertogenbosch en Maastricht zijn door Holwerda beschreven in een klein notitieboekje.³⁴ Daarin wordt ook melding gemaakt van tekeningen. Deze waren van de hand van mevrouw Holwerda en stonden in haar schetsboeken. Later werden de tekeningen daar uitgeknipt en verwerkt tot afbeeldingen voor publicaties. Een klein deel is opgeplakt op kaarten.³⁵ De collectie van Maastricht is veel minder uitgebreid beschreven dan die van 's-Hertogenbosch.³⁶

Over de Maastrichtse collectie schrijft Holwerda het volgende:

“De Germ. [Germaansche] urnen staan hier hopeloos door elkaar. Alles is echter uit Limburg en de buurt van België (Diest, Nederweert, Heerlen). In de eerste plaats komt hier de bolle en ovale vorm veel voor uit de eerste Keizertijd (Koenen, XIX, 1-3) vgl. Teek. [teekening] N 1-3.³⁷ (Vooral uit Diest is heel veel, dit behoort dus eigenlijk meer tot Brabant of eigenlijk N. België. 1-9 zijn dan ook althans grotendeels uit Nederland.) Verder tal van variaties vooral kleiner (vergl. Teek. 7-9). Alles maakt de indruk van later het is hoewel ruw van mengsel toch hard gebakken. Bij een enkel stuk ziet men zelfs brandplekken. Typisch is verder verwantschapen met Beeselsche en Weertsche typen (Teek. 4). Merkwaardig zijn ook de oortypen (vgl. Teek. 5) en de fleschvormige verwanten der ovale urnen (Teek. 6). Uit het baksel eenig is het volkomen zeker dat we hier alleen verwanten hebben wat uit de vorm ook blijkt. Al deze typen dus zijn uit de eerste eeuwen na Chr. (vgl. de aanteekeningen in Den Bosch). Ze lopen naar de Frankische tijd toe. Dit wordt heel aardig bevestigd door de collectie kleine potjes uit Heerlen, positief nog Germ. baksel doch zeer hard, met breukplekken en vaak op Frankisch gelijkend model (Teek. 10-16). Typisch is bij dit goed ook de hol ingedrukte bodem. Groot is weer de gelijkenis van sommige van deze stukken met exemplaren uit Oldenzaal e.v. (speciaal Teek. 10 en 11).

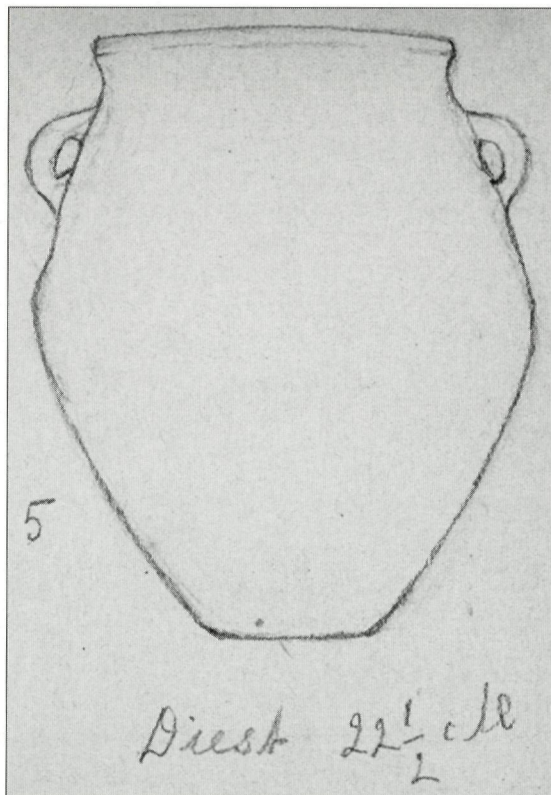
Resumerend vind ik hier slechts goed aan de eene kant met het vroeg-keizertijd-goed aan de andere met het Frankisch verwant alles dus van de Germ. strooming in de eerste eeuwen na Chr. Het bewijst meteen dat dergelijk goed in andere streken als Brabant en 't Noorden ook uit deze periode stammen. Van het vroeg Germ. dat ik in Brabant vond is hier niets.

De Rom. vondsten; klein goed uit de villae enz. liggen ook hopeloos dooreen. Alles vrijwel 2^e eeuws of later. Van het kerkhof te Berg is hier niets te vinden.

Van de vroege stukken noem ik slechts de hier en daar gevonden steenen (een enkel stuk van St. Geertruid) en het brons, voornl. van Vilt bij Valkenburg.³⁸ Hier zijn bepaald vroeg praehistorische typen bij. Omtrent de vondstomstandigheden is hier verder niets bekend."

Volgens deze beschrijving zouden er 11 tekeningen zijn gemaakt. Helaas is er maar één traceerbaar. Het is een urn uit Diest (fig. 9). Mevrouw Holwerda maakte verschillende soorten tekeningen, afhankelijk van de beschikbare tijd en eventuele fotografische opnamen door haar man. In Maastricht moest blijkbaar snel gewerkt worden en bleef het bij een snelle schets.

Figuur 9: Een schetsje van een urn uit Diest uit de collectie van het museum in Maastricht.

DE AANKOOP VAN DE COLLECTIE JULES GERADTS UIT POSTERHOLT

Tijdens zijn reis trachtte Holwerda voorwerpen aan te kopen. Herhaaldelijk vermeldt hij dat hij daarin geslaagd is. Vaak gaat het om een enkel of enkele voorwerpen. Hoe dergelijke onderhandelingen precies verliepen, is nauwelijks bekend. Een uitzondering vormt het verhaal van de aankoop van de collectie van Jules Geradts.³⁹

Op 30 juni 1905 bracht Holwerda een bezoek aan de burgemeester van Posterholt, J.H.G. Geradts (1870-1956).⁴⁰ Geradts was een verwoed verzamelaar, die in 1898 benoemd was als burgemeester en die het monumentale neogotische kasteel Aerwinkel bewoonde (fig. 10). In 1890 was Geradts reeds aanwezig geweest bij de veiling in Amsterdam van de bekende collectie van de Roermondse notaris Charles Guillon. Voor een bedrag van fl. 5,25 had hij enkele stukken aangekocht: twee vuurstenen bijlen uit Montfort en een Romeinse aardewerken schaal uit St. Odiliënberg.⁴¹ Uit de beschrijving van Holwerda blijkt dat Geradts ook oudheden in Xanten kocht, die volgens Holwerda veel te duur waren. Het grootste deel van zijn verzameling bestond echter uit voorwerpen die door boeren in de directe omgeving waren gevonden en hem waren gegeven of die hij had gekocht.

Door de komst van de collectioneur J.H.G. van der Noordaa (1868-1950) naar Roermond kreeg hij er vanaf 1898 een geduchte concurrent bij. Van der Noordaa werd garnizoenscommandant in Roermond en ondernam met zijn troepen regelmatig veldoefeningen in de omgeving. Daarbij informeerde hij overal naar oudheden. Ook kreeg hij informatie van jonge rekruten uit de Roerstreek. Zodra hem zo iets interessants ter ore kwam, begaf hij zich naar de vinder en probeerde hij de vondst voor zijn collectie

Figuur 10: Een prentbriefkaart van kasteel Aerwinkel in Posterholt rond 1905. Hier woonde de burgemeester mr. J. Geradts.

Kasteel Aerwinkel Posterholt (L)

te verwerven. Ook zaken, die mogelijk al aan Geradts waren toegezegd, wist hij in bezit te krijgen.⁴² In 1913 vertrok hij, gelukkig voor Geradts, uit Roermond en eindigden zijn verzamelactiviteiten in de streek.

Bij het bezoek van Holwerda moet Geradts erin hebben toegestemd, dat zijn collectie naar Leiden zou gaan om de waarde nader te bepalen en aan het museum zou worden verkocht. Dat is inderdaad gebeurd, want in 1906 is zij voor een bedrag van fl. 123,75 in het bezit van het museum gekomen.⁴³ Het betrof in totaal 68 voorwerpen, voornamelijk bijlen, prehistorische potten en scherven, Romeins aardewerk en voorwerpen van brons.

Het komt op ons toch merkwaardig over dat een gepassioneerd verzamelaar als Geradts vrijwel zijn hele collectie van de hand deed en aan het museum doorverkocht. Geradts was als burgemeester en stammend uit een oud geslacht absoluut niet armlastig. Geld kan bij deze beslissing nauwelijks een rol hebben gespeeld. Waarschijnlijk werd zijn besluit ingegeven door andere oorzaken, waarvan de overredingskracht van Holwerda en zijn eigen ijdelheid het belangrijkste zullen zijn geweest. Het was immers een vooraanstaand wetenschapper uit het Westen, die belang stelde in de vondsten, die ze wilde opnemen in de collectie van een befaamde rijksinstelling en die er ook nog een goede prijs voor wilde betalen. Het was een erkenning van zijn eigen activiteiten als verzamelaar van oudheden, iets wat zijn omgeving toch maar een excentrieke bezigheid zal hebben gevonden.

DE ONTWIKKELING VAN DE ARCHEOLOGOOG HOLWERDA

De reizen zijn van belang geweest voor de archeologische vorming van Holwerda en er kan uit zijn notities een beeld worden gevormd hoe hij als beginnend archeoloog te werk ging.

Allereerst geeft het verslag een indruk hoe groot zijn kennis van de Nederlandse archeologie op dat moment is. Hoewel hij nog maar kort in dienst van het museum was, had hij al een behoorlijk overzicht van de collectie. Herhaaldelijk schreef hij dat uit de plaats die op dat moment werd aangedaan, materiaal in het museum aanwezig was en ook wist hij welke stukken dat waren. Op dat moment was er nog geen expositie van Nederlands vondstmateriaal in het museum voorhanden. De vondsten stonden verspreid in verschillende depots. Op een vraag van zijn vader, tijdens zijn reis in Limburg, waar de zilveren vaas van Neerharen in het museum te vinden was, kon hij al een aantal suggesties geven.⁴⁴

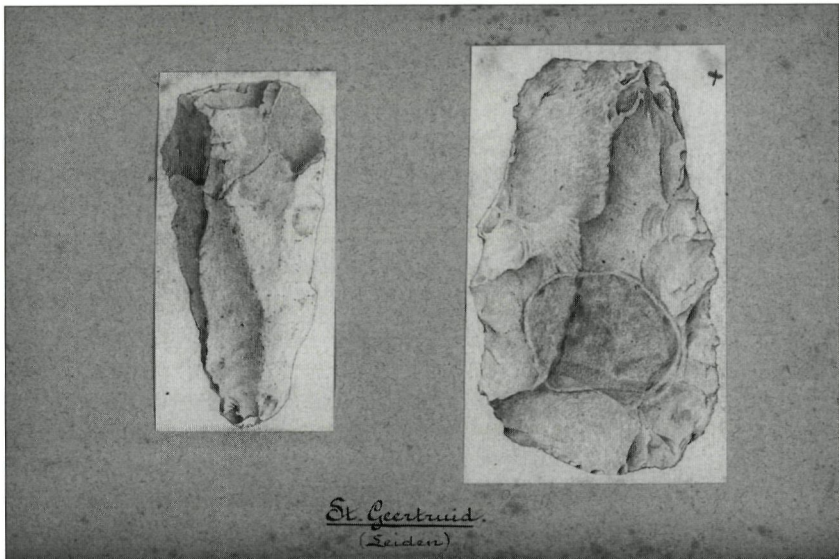
Anderzijds was hij van sommige dingen niet op de hoogte. Zo wist hij niet, dat zijn voorganger Janssen al uitgebreid gecorrespondeerd had over de vondsten die J. Habets had gedaan bij de opgraving van een Romeinse villa in Houthem-St. Gerlach.⁴⁵ Holwerda verbaasde zich erover dat die vondsten niet in Maastricht bewaard werden.⁴⁶ Ze waren in 1864 kort na de opgraving overgebracht naar Brussel, omdat Habets aan het onderzoek had meegewerkt in opdracht van de Belgische regering, die ook de kosten

van de opgraving voor haar rekening had genomen. Toch een merkwaardige geschiedenis.

Holwerda was een archeoloog waar men later niet om heen kon. Vóór de Tweede Wereldoorlog was het Rijksmuseum van Oudheden de alles bepalende archeologische instelling, vooral na 1919 toen J.H. Holwerda tot directeur was benoemd. Hij was zeer dominant en bemoeide zich met ieder archeologisch onderwerp waarvan hij vond dat het museum er iets mee te maken had. Die houding is al te herkennen tijdens zijn reis naar het Zuiden. In de tweede brief aan zijn vader stuurde hij een rapport mee over de meest wenselijke organisatie van de archeologische monumentenzorg in die dagen.⁴⁷ Dat deed hij naar aanleiding van een artikel door de Utrechtse rechtsgeleerde Molengraaff in *De Gids* over de 'Bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst'.⁴⁸ De reactie van de jonge Holwerda op het artikel is verbazingwekkend, omdat hij nog maar net bezig was om het vak onder de knie te krijgen en als relatieve nieuwkomer toch al uitgebreid zijn visie gaf hoe het volgens hem zou moeten met de monumentenzorg. De uiteenzetting in de brief is achteraf als een eerste aanwijzing te beschouwen voor zijn latere ideeën over een sterke en allesoverheersende rol voor de centrale instelling voor de archeologie: het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

Ten tweede geeft het reisverslag een beeld van zijn wetenschappelijk denkkader en van zijn ontwikkeling als onderzoeker. Diverse malen geeft hij in zijn notities een mening over archeologische verschijnselen ten beste, ook al wordt hij er voor de eerste keer mee geconfronteerd. Sommige van die inzichten zou hij in de loop van zijn leven bijstellen. Aan andere overtuigingen

Figuur 11 : Een tekening van half-fabrikaten voor vuurstenen bijlen uit Rijckholt. De afbeelding is door mevrouw N. Holwerda-Jentink vervaardigd.

hield hij zijn leven lang vast, hoe foutief ze ook waren.⁴⁹ Holwerda was een uitgesproken empiricus met een kunsthistorische oriëntatie. Hij was onafhankelijk van geest en zelf beweerde hij wars van theorieën te zijn. Dat beeld is goed te herkennen uit zijn aantekeningen.

Illustratief is zijn visie op de vroegste bewoners van ons land, volgens hem de mensen die bij Rijckholt-St. Geertruid zoveel vuursteen hadden achtergelaten (fig. 11). Uit zijn notities van 3 juli 1905 blijkt dat hij niet voetstoots kan aannemen dat de vuurstenen resten daar allemaal uit de prehistorie stammen. Dat zijn volgens hem maar theorieën. Een deel van het materiaal zou uit de Romeinse tijd kunnen stammen. Een vrijwel gelijke visie heeft hij gepubliceerd in zijn veel gelezen overzichtswerk uit 1918: *Nederland's vroegste geschiedenis*.⁵⁰ Hij refereert daarin ook sterk aan zijn eigen waarnemingen en schrijft het volgende:

Heeft deze oermensch ook in ons vaderland sporen van zijn bestaan achtergelaten? We meenen deze vraag, althans voorloopig, niet bevestigend te mogen beantwoorden, ook al weten we, dat anderen dit wel zouden doen. Vooral Belgische geleerden, in wier Ardennen die oermensch zeker schijnt te hebben geleefd en in groote massa zijn ruwe wapenen in den bodem schijnt te hebben achtergelaten, meenen reden te hebben, zijn aanwezigheid ook in ons Zuid-Limburg te veronderstellen. In de uiterste Zuidpunt van Limburg, bij het dorpje St. Geertruid, zijn toch reeds lang geleden in een kreupelbosch plaatsen gevonden, waar vuursteenmateriaal bewerkt is geworden. Daar liggen, zooals we ook zelf konden constateeren, groote blokken vuursteen, te midden van vele kleinere stukken, klaarblijkelijk daarvan afgeslagen, van welke verscheidene de ruwe vormen van een zeer primitief steenen instrument vertoonen. Dergelijke "instrumenten" worden ook in grooten getalen in de velden in de buurt gevonden, terwijl in de nabijheid een paar oude diepe putten aanwezig zijn, die men voor een soort vuursteenmijnen meent te moeten aanzien. Men meent hier zelfs wel een groote gelijkenis met de z.g. vroeg-neolithische voorwerpen uit de Ardennen b.v. op te merken en zoo zien we vaak deze "ateliers" en "instrumenten" in een zeer vroege periode, verscheidene duizenden jaren vóór Chr., gedateerd.

Daartegenover staat de meening van anderen, dat in deze steenvondsten van St. Geertruid vrijwel alle vormen bijeen zouden gevonden worden, op wier verscheidenheid praehistorici gewoon zijn hun perioden-indeeling van den "palaeolithischen" en "neolithischen" tijd te doen berusten en dus aan zulk een dateering weinig waarde moet worden gehecht. Ja zelfs hebben we die hier gevonden voorwerpen, soms aan een fabelachtige voortijd toegeschreven, zien verklaren als wapenen van ... de Eburonen ten tijde van Caesar.

Hoe wij hierover nu ook mogen oordelen, in alle geval lijkt het ons bijna ongeloofelijk, dat deze z.g. werkplaatsen grotendeels nog boven den grond gelegen, werkelijk zóó heel oud zouden zijn. Een ervaring, elders

opgedaan, maakt voor ons de zaak nog twijfelachtiger. Gelijk men weet is het Belgische Tongeren een oude Romeinsche stad. Antieke muren staan nog gedeeltelijk overeind, voor een deel uit vuursteen opgetrokken, welk natuurlijk door den tijd sterk verweerd en afgesplinterd is; en nu raapten we aan den voet dier muren verscheidene fragmenten op, die precies den vorm van een z.g. vroeg-neolithisch instrument vertoonen. Zeer waarschijnlijk lijkt het ons dus, dat wij ook voor andere plaatsen, waar zulke vuursteenstukken worden gevonden, een dergelijke verklaring zullen hebben aan te nemen. In de buurt van onze Limburgse dorpje treft men ook thans nog huizen aan, waarvan een gedeelte van den muur uit vuursteen is opgemetseld.

Deze z.g. ateliers van St. Geertruid zouden dus o.i. ook zeer wel plaatsen geweest kunnen zijn, waar in Romeinschen, of zelfs in nog lateren tijd vuursteen voor muurbouw of iets dergelijks bewerkt is.⁵¹

Het zou pas jaren later zijn, dat hij openstond voor een ander oordeel. In 1923 bezocht hij Rijckholt weer. Hij stelde zich er op de hoogte van de jongste ontdekkingen van de Belgische collega's J. Hamal-Nandrin en J. Servais. Hij liet zich uitgebreid voorlichten en in het jaarverslag van 1923 wordt ook verwezen naar een recente publicatie van beide onderzoekers.⁵² Als gevolg hiervan herzag hij nu toch zijn vroegere mening over de vondsten van Rijckholt. Hij was ervan overtuigd geraakt, dat het om prehistorisch materiaal ging, al bleef hij een slag om de arm houden. In 1925 schreef hij:

“De Schoone Grubbe” is een kleine, bekoorlijke vallei, welke bij Reijckholt in het Maasdal uitloopt. Hier hebben reeds sedert enkele jaren Belgische geleerden onderzoekingen verricht, waarvan de resultaten ons eerst met een vrij grote scepticisme vervulden, tot de kennismaking van wat vlak vóór en na den oorlogstijd door hen werd gevonden en van de ingenieuse wijze, waarop zij hun vondsten wisten te verklaren, ook ons de overtuiging schonk, dat we hier werkelijk met verschijnselen van groot belang te doen hebben, al blijft er voor ons nog menig vraagteken staan.⁵³

Holwerda vond van zichzelf dat hij iemand was die niets van speculaties en theorieën moest hebben en zich daar juist verre van wilde houden. Dat wekt nu verbazing, omdat hij juist zoveel theorieën had.

Zijn meest opvallende idee was zijn koepelgraftheorie. Hij dacht dat de grafheuvels uit het Laat-Neolithicum voorziën waren van een houten koepel. Maar de vakwereld was het niet met hem eens⁵⁴, al hield hij er zelf tot zijn dood stug aan vast. Een ander voorbeeld gaat over de interpretatie van het hunebeddenaardewerk. Hij meende dat de versiering hiervan de techniek van vlechtwerk weerspiegelde. Om dit te bewijzen maakte hij een vergelijking met voorwerpen uit de Congo en was zo in staat voor vrijwel het gehele vormenspectrum van het hunebeddenaardewerk parallellen in Afrika op te voeren.⁵⁵

Figuur 12: Derde van links is J.W.H. Goossens te zien, tijdens het onderzoek van villa de Heibof bij Valkenburg in 1906. De foto is door Holwerda genomen. Vijfde van links staat mevrouw Holwerda.

Het belang van zijn reis voor zijn vorming blijkt uit zijn vroege publicaties.⁵⁶ Regelmatig zijn daarin fragmenten tekst te vinden die uit het reisverslag stammen. Over zichzelf als wetenschapper schrijft hij in het verslag niet. Wel is tussen de regels iets te lezen hoe hij zichzelf ziet. Op 28 juni maakte hij een opmerking over de activiteiten van de wetenschapper W. Pleyte en van de militair J.A. Ort. Zij beschreven en documenteerden slechts vondsten en plaatsten die zelden in een groter verband. Dat vond Holwerda toch wel een achterhaalde wijze van werken, heel anders dan hemzelf voor ogen stond.

BESLUIT

De notitieboekjes en brieven vormen een betrouwbare weergave van de studiereis naar Brabant en Limburg, maar ze geven ook een idee van de persoon en de ontwikkeling van de archeoloog Holwerda. We krijgen een indruk hoe hij een netwerk opzette en onderhield, over het aankopen van vondsten en welk belang hij daaraan hechtte. Opvallend is dat veel van de archeologische ideeën van Holwerda al tijdens deze reis zijn gevormd. Hij werd later vaak bekritiseerd als een zelfingenomen en koppige man, die vasthield aan zijn overtuigingen en standpunten, ook al had hij nauwelijks argumenten.⁵⁷ Uit zijn notities komt echter ook een andere man naar voren: energiek, daadkrachtig, kritisch en in staat mensen voor zich te winnen.

Tijdens zijn reis naar Limburg van 1905 heeft Holwerda een belangrijke basis gelegd voor zijn latere werk. Hij wist de contacten met zijn Limburgse vrienden verder uit te bouwen en zou veel opgravingen uitvoeren, veelal in samenwerking met het Limburgs Geschiedkundig en Oudheidkundig Genootschap (fig. 12). Vrijwel ieder jaar, tot zijn pensionering in 1939, werd er in Limburg door hemzelf of door een van zijn medewerkers gegraven.⁵⁸

Bijlage: de reis van dag tot dag

Deze bijlage is een combinatie van het reisverslag, de brieven van Holwerda jr. aan zijn vader en de reisdeclaratie. Ze zijn geordend per dag om het verloop van de reis goed te kunnen vervolgen.

Onleesbare woorden, of delen daarvan, zijn aangegeven met puntjes en voorzien van een vraagteken tussen haakjes. Ook woorden die wel leesbaar lijken, maar waar toch twijfel over bestaat, hebben een vraagteken tussen haakjes gekregen. Taalfouten en het verkeerd schrijven van plaatsnamen en personen zijn gehandhaafd. Verbeteringen, voor zover traceerbaar, zijn opgenomen in de voetnoten. Mijn commentaar op verschillende gebeurtenissen en opmerkingen richt zich vooral op de Limburgse situatie. Ontwikkelingen met betrekking tot de archeologie in Nederland of daarbuiten worden in dit artikel min of meer genegeerd. Zij zullen in een later stadium van het onderzoek aandacht krijgen.

25 juni 1905 [zondag]

Dagboek:

Reis naar 's-Hertogenbosch

Brief:

En nu het verslag over mijn reis. Maandag heb ik in Den Bosch gewerkt na een heerlijke bootreis (gedeeltelijk ook per tram en rijtuig erheen).

Declaratie:

Vertrek Leiden om 2 uur 34, per spoortrein 1^e klas, enkele reis fl. 4,50. Kosten bagage Leiden-Maastricht fl. 2,90.⁵⁹

26 juni 1905 [maandag]

Dagboek:

De collectie in den Bosch bestudeerd en kennis gemaakt met Mr. Sasse van IJsselt [?]⁶⁰, den heer v.d. Steen en Dr. Smits (?)⁶¹ den rector gymn.⁶² allen commissieleden.

Brief:

Daar werd ik heel aardig geholpen door Sasse van IJsselt, T.S. Steen en den rector Smits. Alleen weten ze er daar niets van en doen er niets aan ook, maar ze waren erg aardig.

27 juni 1905 [dinsdag]

Dagboek:

Naar Deurne, waar ik den burgemeester sprak die op het vinden van oudheden zal letten. Toen opgezocht Piet Nouwen die wist waar gegraven was vertelde dat nog wel eens wat gevonden werd er dan op zou letten en den burgemeester waarschuwen. Het gelukte mij de plaats der opgravingen ongeveer op de stafkaart aan te teekenen (door de oprichting van de steenfabrieken zuidelijk van den spoorlijn is het terrein hier na den laatste stafkaart zeer veranderd) en de photographieën met de twee steenfabrieken en de torenspits van Deurne (noordelijk) op den achtergrond (fig. 3).

Daarop naar Acht (Best) waar ik den onderwijzer Benders opzocht die ons op den hoogte zou houden, met ons een wandeling naar de Bestsche bergen maakte, waar ik eenige photo's nam en beloofde ook nog wel wat voor ons te zullen werken zoowel zelf als door de bevolking te spreken. Hij vroeg hem stafkaarten te bezorgen van zijn streek. 'S avonds tot Tilburg.

Brief:

Dinsdag gingen we naar Deurne waar een necropool is waaruit we nogal wat hebben. Er wordt nog wel wat gevonden maar ze wisten niet dat dat waarde had en dien potttekens slaan ze mooi stuk. Den burgemeester was heel geschikt. Hij zou er voortaan op letten en ons berichten. Toen zochten we een oude arbeider op dien in de buurt van den necropool woont en er wat van zou weten. Hij wees mij den plaats aan die ik op de kaart aantekende en fotografeerde. Ook dezen man zei dat er nog wel wat gevonden werd: hij zou er op letten en alles wat hij of zijn kameraden die er in den buurt werken bij den burgemeester brengen.

Daarop gingen we naar Acht en Best waar ook veel Germaansch gevonden is. Daar bezocht ik den schoolmeester Benders⁶³ die er veel belang in stelt voor ons zal opletten en corresponderen met ons en zei [?] dat hij nog wat van het zeer sterk verdwijnende goed daar in handen kreeg. Dit is een erg geschikte baas een heel goede correspondent die er zelf ook wel eens op uitgaat. U zult mogelijk wel eens wat van hem hooren dan weet u het als ik nog niet thuis ben. Met hem bezochten we een reeds uitgegraven necropool. 'S avonds gingen we naar Tilburg.

Declaratie:

Enkele reis 's-Hertogenbosch-Deurne, 1^e klas fl. 2,50; enkele reis Deurne-Acht, 1^e klas fl. 1,45; enkele reis Acht-Tilburg fl. 1,55.

28 juni 1905 [woensdag]

Dagboek:

Naar Alphen, waar ik den secretaris en den onderwijzer bezocht zonder resultaat. Er is in zeer lang niets meer gevonden, wel zijn er nog Belgische heeren aan 't zoeken geweest. Als er iets was zouden ze ons schrijven. De Moolenheide bezocht waar zeer veel meer te zien was. Daarop naar Baarle-Nassau. Den burgemeester daar is er pas, hij zal wel opletten, maar weet niet veel en verwees naar den heer v. Gielse burgemeester van (Belgisch) Baarle-Hertog deze bracht ons naar een groot veld ten Z. van Baarle-Nassau bij de Moolenheide waar ± 1850 dennen gezet waren welke voor twee jaren waren gerooid, waarna het veld opnieuw beplant is. Daarbij kwamen allerlei kleine fragmenten van urnen voor den dag (ik bracht er eenige mee).⁶⁴ Hier is zeker een groot urnenveld geweest. Ik nam 2 aansluitende photo's met Baarle-Nassau op den achtergrond. Op dit veld wordt door Stroobant gezocht, maar ook door den schilder Surinx van Turnhout (deze laatste zou een fibula gevonden hebben). De heer v. Gielse zou onze belangen behartigen. Hierop naar Merxplas waar we den h.h. Stroobant en Diercksens vonden (pres. en secr. van Taxandria). Ze vertelden ons van den oprichting van hun museum in Turnhout en hoe hun oneerlijke concurrentie wordt aangedaan door Surinx te Oud Turnhout die den boel ook in Nederl. opkoopt om te verkoopen.⁶⁵ Zelf zouden ze

wat Nederl. betreft wat ze kregen aan ons sturen en ons op den hoogte houden, ook was er sprake van gezamenlijk een opgraving te onderneemen. Stroobant is het alleen maar om de eer te doen. Zijn collectie ook uit Nederl. is in Brussel, wat hij voortaan in Nederl. vindt is voor ons. Hij zou echter graag een stafkaart hebben. 'S avonds liet de heer Diercksens ons in Turnhout den urnen van het museum Tuxandria zien die uit Grobbendonk en B.....rsel [?]. Ze lijken me met hun hard baksel en rijke vormen wel van de N. Brab. verschillend. Ik moet echter noodig in Brussel gaan kijken.

We soupeerden bij den heer D.

Brief:

Woensdag bezochten we Alphen waar niemand meer iets van afwist, daar schijnt alles al verdweenen, ik kon alleen de plaats terugvinden waar in den vorige eeuw veel gegraven is. Toen naar Baarle-Nassau. Den burgemeester daar was er pas, hij wist er niet veel van maar verwees me naar zijn collega van Baarle-Hertog den Belg v. Gielse een heel aardige man die met ons een groot terrein bezocht waar blijkens vele scherven een Germaansche necropool is geweest die echter al vroeger is vernield. Dezen streek is overal door verschillenden Belgen afgezocht. Hierna gingen we naar Merxplas waar ik daar den h.h. Stroobant en Diercxsens pres. en secr. van het genootschap Taxandria uit Turnhout ontvangen werd. Het zijn heel geschikte lui al lijkt hun wetenschap veel op die van Pleyte en Ort.⁶⁶ Ze willen ons graag van alles op de hoogte houden wat ze hooren dat in Brabant gevonden wordt ook willen ze wat ze er zelf mochten vinden graag aan ons afstaan en zouden zelfs graag in combinatie met ons gaan opgraven. Mogelijk kunnen we daar later wel van profiteren. De toestand van Brabant is verre van gunstig voor oudheden zoals ik van Stroobant en Ort later elders hoorde. Behalve deze lui die bezig zijn een museum te maken in Turnhout (dat kan dus geen kwaad) wordt Brabant afgezocht door Belgen die den boel opkopen om er winst van te maken. Het zijn vooral een schilder Surinx uit Turnhout en een zekere Poutiau een rijke gek die bij Luijksgestel woont en met Schurens⁶⁷ een contract heeft dat hij hem alles stuurt wat hij vindt. Op die wijze wordt alles opgekocht en niemand weet waar het verder blijft. Ook Stroobant en Diercxsen waren er vol van er verdwijnt zoo een massa.

'S avonds ben ik in Turnhout geweest om met Diercxsens het museum in wording te gaan zien had eenige interessante stukken. Dit zijn heel geschikte mensen aan wie we ook veel kunnen hebben.

Declaratie:

Enkele reis Tilburg-Alphen, 1^e klas fl. 0,65; Alphen-Baarle-Nassau te voet afgelegd; enkele reis Baarle-Nassau-Merxplas fl. 0,25; Merxplas-Turnhout per tram 1^e klas fl. 0,25

29 juni 1905 [donderdag]

Dagboek:

Naar Bergeijck waar we wegens den heiligendag eerst laat aankwamen. Den burgemeester Aarts gaf ons nog eenige aanwijzingen. Verder bezoek aan den neef van den heer Panken, ook Panken die het correspondentschap gaat overnemen doch niets meer had.⁶⁸

Verder naar Luiksgestel waar ik den heer v. Montfoort opzocht die mede een stuk van de necropool bezit. Urnen had op 't oogenblik niemand; wat ik echter hoorde was vrij erg. De heeren Stroobant en Diercksens zijn hier wel geweest en hebben een enkel stuk gevonden. Verder is hier den boel afgestroopt door Surinx c.s. die den boel waarschijnlijk aan wie wil verkoopen. Vooral is het echter Mr. Charles Poutiau te Lommel meestal te Brussel woonende die alles van Scheerens opkoopt volgens een vast contract, waar niet tusschen te komen is. Op dezen wijze verdwijnen er urntje's naar België. Hier moet werk van gemaakt worden. Surinx moet geschreven en ik moet zien in Brussel een conferentie met Poutiau te hebben. Ondertussen heeft Montfoort mij beloofd de boel voor ons te bewaren en over eenige weken nog eens speciaal voor ons te zoeken. Ook moet ik in Brussel nagaan hoeveel daarheen is gekomen.

Ook Montfoort en Aarts moeten nog eens geschreven evenals Panken. 's avonds naar Roermond.

Brief:

De volgende dag naar Luiksgestel waar werkelijk alles door den Belgen waarvan ik schreef is weggehaald. Ik bezocht daar den neef van Panken (van dezelfde naam) die tot zijn spijt wat hij had gehad aan den Belgen had doorverkocht. Hij was heel geschikt en zou zorgen dat we wat hij te weten zou komen hoorden. Daarna even bij Aarts aan en toen naar een zekere Van Montfoort. Dit is een man die een stuk land heeft naast dat van Scheerens. Hij heeft ook al heel wat gevonden en aan den bewuste Belgen verkocht; hij heeft me nu echter beloofd wat hij verder kreeg aan ons te verkoopen. We moeten er desnoods hooge prijzen voor betalen want alles is tot nog toe verdwenen en we moeten toch zorgen de type van die necropool te hebben. Ook in Den Bosch heeft men er niets van. Ik hoop dat er zoo nog wat te redden is. Verder moeten we corresponderen met Surinx, maar dat kan wel wachten tot ik terug ben en dan zal ik zien dat ik Poutiau in Brussel te spreken krijg. Als er dus van Van Montfoort of den burgemeester Aarts wat komt of een bezending krijgt dan weet ik het. Koop het dan in alle geval als ik er soms niet ben. U moet het wat geld kosten. We moeten van ZO. Brabant wat voor ons land bewaren. Bij Scheerens ben ik niet meer geweest die was helemaal financieel van die Poutiau afhankelijk.

Declaratie:

Rijtuig Eersel-Lommel (met kwitantie) fl 5,50⁶⁹; Enkele reis Eersel-Roermond, 1^e klas fl. 2,78.

30 juni 1905 [vrijdag]

Dagboek:

In Roermond den heer Guillon Jr. opgezocht die niets meer had.⁷⁰ Daarop naar den heer Dirix die niet thuis was. Zijn neef Mr. Verscheure een zeer geschikt man had een Hallstadtwaard. Hij kwam veel in den an...[?] en zou gaarne correspondent zijn. De collectie van zijn oom zou of onder familie blijven of aan een Nederl. museum worden gegeven.

Een ander verzamelaar luitenant v.d. Noorda weigerde mij op de onbeleefdste wijze iets van zijn collectie te laten zien of te vertellen.⁷¹

Nog werden mij als adressen waar men mogelijk nog iets had het kasteel Magnée bij Horn en dat van baron de Keerbergh (+) bij Haelen genoemd.

Zeer merkwaardig was de verzameling van den burgemeester van Posterholt Jules Geradts die mij wel aardig ontving en zelfs uitnodigde bij gelegenheid eens bij hem te komen graven.

Zijn munten wil hij behouden doch zijn verdere stukken wil hij wel kwijt. Hij zal echter ze niet aan een ander als aan ons verkoopen.

Zijn verzameling bestaat in grove trekken uit:

Weinig Germ. en Rom. vaatwerk	± f. 5
Een Rom. fibula door hem zelf bij 't Germ. gevonden	± f. 7,50
Rom. dolk	± f. 40
2 Rom. lampen (door hem duur in Xanten gekocht)	f. 100
Rom. bronsreliefje (danseres)	f. 50
allerlei bronzen gespjes	f. 10
Steenen bijlen	f. 20
Bronzen	f. 20
middeleeuws vaatwerk	f. 7,50
<hr/>	
zeer grove schatting totaal	f. 260

Het is wenschelijk Koene eens te sturen om den collectie naar Leiden te halen en die dan precieser te schatten.⁷² Dit kan echter wachten tot september.

(’s avonds naar Maastricht/Houthem)

Brief:

Donderdag gingen we naar Roermond. Daar ben ik ook goed uitgeweest. Een verzamelaar is daar de heer Dirix een soort Limburgse patriciër. Zijn neef Mr. Verscheure sprak ik ook deze had een enkel stuk. Hij wilde ons heel graag van vondsten op de hoogte houden; dit lijkt een erg geschikt correspondent. De verzameling van zijn oom blijft in alle geval in de familie of wordt anders aan het rijk gegeven. Verder werd ik naar een luitenant v.d. Noorda verwezen een halve gek die absoluut weigerde mij iets te laten zien.

Mijn mooiste tocht was naar Posterholt bij Roermond waar den heer Geradts een heel mooie collectie heeft. Verschillende praehistorica en Rom. stukken o.a. een bronsje een Augusteïsch danseresje precies zooals dat van Kam⁷³. Het is een collectie die zeker eenige honderden guldens waard is en die hij verkoopen wil. Werkelijk moeten wij die zien te krijgen anders gaat er weer een partij naar het buitenland. Ik heb van den heer G. de belofte gekregen dat hij zijn boeltje niet aan een ander zou verkoopen. Wij zullen hem dan over eenige tijd van ons laten horen. Het zal het beste zijn dat Koene er eens heen gaat om zijn boeltje naar Leiden te brengen dat wij het taxeren en het overnemen. Het kan nog wel wachten tot ik in Leiden terug ben. Werkelijk is het zonde deze collectie te laten schieten. (Ik voeg hierbij een lijstje van de collectie.⁷⁴ Wilt u dat bewaren)

Verder vroeg de heer Geradts mij om bij gelegenheid eens met hem in de buurt te gaan graven. Dat zal ik zeker 't volgende jaar eens doen. Hoort u dus iets van de heer Verscheure of Geradts dan weet u wie het zijn, ze zouden ons op de hoogte houden. Misschien wilt u mij dan schrijven als u iets hoort.

Declaratie:

Rijtuig Posterholt-Roermond en terug (zie kwitantie) fl. 3,50⁷⁵; retourbiljet Roermond-Maastricht 1^e klas fl. 3,75; retourbiljet Maastricht-St. Gerlach 2^e klas fl 0,35.

1 juli 1905 [zaterdag]

Dagboek:

's morgens eerst vluchtig bezoek aan het archief en museum en kennis gemaakt met den heer Flament.⁷⁶

's middags naar Berg met de gids Hents. Ik ontdekte dat bij de plaats waar Habets het kerkhof vond thans de nieuwe aanleg gemaakt wordt en dat daarbij vele Germ. scherven gevonden worden.⁷⁷ Ik loofde wat geld uit voor vondsten⁷⁸ en sprak met den burgemeester Goossens die mij naar zijn zoon professor in Rolduc verwees⁷⁹ (fig. 4). Hem schreef ik nader over de zaak. Ik zal hier nog verder werk van maken.

Brief:

Vrijdagavond kwam ik in Houthem aan en zaterdag ging ik naar Flament een type een erg goede geschikte man maar vreselijk zwaar op de hand zodat ik de geheele ochtend moest verpraten.

Maandag gaan we nu[?] in het museum werken. Hier in Houthem ben ik met mijn neus in het vet gevallen. Ze zijn hier bezig met een nieuwe aanleg op 't plateau juist op de plek waar Habets voor 46 jaar een Rom. necropool vond. Nu zijn daar nog de resten der afgegraven grafheuvels te zien maar wat merkwaardiger is dat ik merkte dat er bij den tegenwoordige werken de resten van een Germ. necropool naast den Rom. wordt gevonden en den burgemeester, een goedgeboerde erop attent gemaakt. Ik kan nu niet nog zien wat er te redden is. Het zal wel niet veel meer dan eenige scherven zijn maar toch genoeg om te controleren wat het is. Vandaag houd ik rust, morgen gaan we weer aan 't werk. Mijn adres blijft tot 't laatst van de week hier.

2 juli 1905 [zondag]

Rustdag

3 juli 1905 [maandag]

Dagboek:

's morgens in het Maastrichts museum gewerkt.

's middags naar Rijckholt. Daar in het dorpje den landweg op naar de heuvels van St. Geertruid. Op dien weg en de aangrenzende landen ligt het nog vol met gedeeltelijk bewerkte silex. In de bosschen rechts van die landweg gelukte het ons na een moeilijke tocht door het kreupelhout tegen den heuvel een silexatelier te vinden waar over een uitgestrektheid van verscheidene vierkante meters silex-brokken en schilfers verspreid lagen. Het lijkt me toch zoo zonderling dat we hier

neolithische ateliers zouden hebben zoo gewoon aan de oppervlakte. Het zou ook mogelijk zijn dat men hier later voor andere doeleinden (als b.v. de muren van Tongeren) silex had gehakt, maar aan den anderen kant is het onmiskenbaar dat deze ruige stukken instrumenten zijn.

Ze daarom nog zoo oud te stellen lijkt me niet nodig. Ik bracht verscheidene stukken hiervan mee en fotografeerde de ligging (fig. 5).⁸⁰

Brief:

Deze week is weer een zeer goede geweest. Ik heb in het Maastrichts museum gewerkt en ben achter allerlei kwesties gekomen. Jesse is hier weer fijn aan den gang geweest.⁸¹ Een pastoor uit Schin op Geul die ik op de raad van Flament opzocht, iemand die vroeger met ons correspondeerde en een heel vriendelijk man is (v.d. Vorst heet hij) was boos op Jesse omdat hem voor een paar jaar eenvoudig op een vraag niet had geantwoord. Het ergste is echter wel dat Jesse in het laatst van Juni j.l. van prof. Goossens van Rolduc over de vondsten in Berg en Terblijt bericht ontvangen heeft, zooals mij uit een brief van Goossens naar aanleiding van een vraag van mij blijkt (de brief gaat hierbij). Goossens verwachtte zelfs dat er wel iemand uit Leiden zou komen kijken doch Jesse schijnt het hele zaakje voor zich gehouden te hebben.⁸² Toevallig ben ik hier achter gekomen. Ik heb hier verder gesproken met den ingenieur die de werken te Berg uitvoert, waar een en ander gevonden is. Hij verwees me naar de heer Boescholte in Den Haag, maar beloofde ons op de hoogte te houden als er wat gevonden wordt. Ik heb verder de silex-ateliers bij St. Geertruid gevonden en bestudeerd.

Declaratie:

Rijtuig Maastricht-Rijckholt en terug (zie kwitantie) fl. 5,50.⁸³

4 juli 1905 [dinsdag]

's morgens in het museum te Maastricht gewerkt.

's middags naar Valkenburg om door den gids Reijnaarts en den ingenieur Hartog over de werken van Berg en Terblijt te spreken. De eerste wist echter niets, de tweede was niet thuis.

Declaratie:

Retourbiljet Maastricht-Valkenburg 1^e klas fl. 0,95.

5 juli 1905 [woensdag]

Dagboek:

's morgens met Flament (die echter te laat kwam) naar den heer v.d. Vorst pastoor van Schin op Geul. Deze was boos op Jesse omdat hij hem niet op een vraag had geantwoord doch ontving ons zeer vriendelijk, vertelde niet veel nieuws doch beloofde ons op de hoogte te houden.

's middags naar Berg Terblijt waar ik eenige photo's nam van het door Habets ontgraven kerkhof (waar dien vondsten zijn gebleven is mij niet duidelijk geworden⁸⁴). Ik sprak daar met den heer Hartog die mij beloofde scherven en alles wat zijn principaal den heer Boescholte (Zeestraat Den Haag) niet zelf wilde behouden voor ons te bewaren. Ik moest maar met den heer Boescholte spreken om de reeds

gevonden stukken te krijgen. Als die het goed vind wilde hij graag alles voor ons bewaren in alle geval zou hij van vondsten op de hoogte houden. Hij dacht dat er vooral het volgend jaar van grootere vondsten sprake zou zijn. Hij zou ons ook dan bij tijds waarschuwen. Van de werklui die ik fooien gaf kreeg ik nog verscheidene Germ. scherven die ze in de buurt van 't Rom. kerkhof van Habets ± 80cm onder den grond vinden. Ze zouden goed opletten. Ik loofde voor een heele pot 2,50 uit. Ze kunnen ons die door bemiddeling van den heer Hartog zenden.

Declaratie:

Retourbiljet Maastricht-Schin op Geul 2^e klas fl. 0,70

6 juli 1905 [donderdag]

Dagboek:

Naar Luik. Eerst bezocht ik op raad van Flament, Mgr. Monchamp⁸⁵ die mij een Frankische (Merov.) pot met onleesbare inscriptie toonde. Ik beloofde hem een foto van onze barbaarse inscriptie op Arentsburg⁸⁶ gevonden.

Daarop naar Marcel de Puydt die ons in het museum bezocht. Daar zag ik de zeer interessante *Fonds de Cabanes* met hun twee soorten ceramiek, versierde à la bandceramiek en grove onversierde die zeer veel op de Germ. gelijk verder meest gesplinterde stukken

Leuk is hier een groote collectie uit St. Geertruid enz. De Rom. collectie is niet veel. Merkwaardig was nog een zeer hard gebakken –veel op de Romeins gelijkende urn waarin drie stukken silex gevonden waren van de Holl. grens (door De Puydt gepubliceerd.)

Hierop naar de tentoonstelling waar in de archaeologische inzending meer vooral de model van de *Fonds de Cabanes* met de gereconstrueerde potten eruit interessant waren.⁸⁷

Hierna naar De Puydt's huis die ons zijn groote verzameling neolithic liet zien o.a. uit St. Geertruid. Hij gaf nog eenige stukken grove ceramiek en eenige scherven alles uit de *fonds de cabanes* cadeau.⁸⁸ Ook sprak hij over de mogelijkheid een samengraving op St. Geertruid te ondernemen. Ik kreeg hier weer zeer sterk den indruk dat dit soort lieden al te veel in een stuk silex een instrument uit neolithische tijd zien.

Brief:

Verder was ik in Luik, waar ik de neolithische *Fonds de Cabanes* zag en op de tentoonstelling een heel aardig overzicht van de prehistorie hier in de buurt. In Luik zocht ik Marcel de Puydt op van wien ik eenige interessante neolithische specieminen loskreeg.

Declaratie:

Retourbiljet Maastricht-Luik 1^e klas fl. 2,35

7 juli 1905 [vrijdag]

Dagboek:

Naar Tongeren waar den heer Huibrigts⁸⁹ ons zijn verzameling liet zien. Hij is een echte Tongerse chauvinist en wilde graag onze Tongerense oudheden hebben vooral wat oudheden die wij in ± 1835 in Antwerpen zouden hebben gekocht uit

Tongeren afkomstig. Ik beloofde dit na te zien. Als ruil wilde hij gravingen doen op Hollandsch gebied. Dit lijkt me niet wenschelijk. Een andere ruil zou zijn dat wij goed wat neolithica uit de *Fonds des Cabanes* kregen dat lijkt me zeer de moeite waard. Hij heeft mooie Rom. dingen maar verzint er de meest fantastische verhalen bij ook wordt hij zeker vaak bedrogen en heeft heel wat vals. Ook zijn collectie uit de *Fonds de Cabanes* is niet onaardig. Hieruit stuurt hij ons eenige stukken af, versierde ceramiek en silex.⁹⁰

Daarop deden we een wandeling door Tongeren, waar overal Rom. overblijfselen liggen, vooral de muren. Deze zijn gedeeltelijk uit silex gebouwd. Merkwaardig is het daarbij de afgeslagen stukken silex te zien [?] sommige precies zooals wapenen. Op zulk een terrein leert me hoe voorzichtig men met die z.g. neolithica zijn moet. Zeer veel kan stammen van vroegere muren of van plaatsen waar de steenen voor die muren werden bearbeid. Een enkel stukje silex en Rom. scherf werden door mij uit Tongeren zelf meegebracht.⁹¹

Brief:

Gisteren zijn we bij Huybrechts van Tongeren geweest, een heele reis. Ook van hem kreeg ik eenige interessante stukken los.

Declaratie:

De kosten zijn niet gedeclareerd, want ze zijn doorgestreep. Hij reisde per tram en het kostte fl. 0,95. De terugreis was duurder fl. 1.00.

8 juli 1905 [zaterdag]

Dagboek:

Hield ik een halve dag [rust] van de drukke dagen in L. [Luik] en T. [Tongeren].⁹² Ik bezocht nog Berg waar men weer een partij scherven had gevonden die ik meebracht.

Brief:

Ik moet nu nog naar Maastricht naar Flament enz. en een paar lui spreken.

Maandag naar Beesel dan naar Dragendorff.

Wij maken het best, alleen wil mijn neus nog niet zooals ik.

9 juli 1905 [zondag]

Dagboek:

Zondag aan rust en pakken besteed waarop ik alleen burgemeester Crens van Valkenburg bezocht. Deze vertelde mij van laat Karol. ovens, waarover hij vroeger Pleyte had geschreven en waaruit hij een bezending naar Leiden had gestuurd. Nog bezit hij eenige stukken en weet nog meer te zitten. Ik sprak met hem af er over te schrijven.

Verder vertelde hij van een veld bij Valkenburg, gedeeltelijk van zijn broer waarin eenige Rom. villa's liggen. Dat was iets om eens op te graven. Hij zou daar graag bij behulpzaam zijn.

Verder beloofde hij ons van alle vondsten op de hoogte te houden en voor ons te koopen wat hij kon. Hier bleek nog weer het waardeloze van een ministeriële aanschrijving: "zoek den mensen op en interesseer ze er voor," zei hij zelf. "Zoo'n aanschrijving wordt gelezen en vergeten." Hij zal een uitstekend correspondent zijn

die veel belang in de zaak stelt, graag gratis voor ons zal werken, zelfs bij voorkomende gelegenheid zal laten graven en slechts vergoeding van contracten vragen. Tenslotte zou hij zijn best voor ons doen bij den heer Boescholte dat hij ons de vondsten van Berg zou afstaan en wilde hij ook professor Goossens uit Rolduc over onze belangen spreken.

10 juli 1905 [maandag]

Dagboek:

Naar Beesel waar den heer Meijer ons zeer aardig ontving (hij beloofde in Leiden te komen) en de urnenvelden liet zien; een deel ervan is zeer vatbaar voor opgravingen waartoe ook den eigenaar geneigd is. Ik kocht van hem een partij oudheden.⁹³ 's avonds onze buitenlandse reis aangevangen.

Declaratie:

Enkele reis Roermond-Reuver 1^e klas fl. 0,60; enkele reis Reuver-Venlo 1^e klas fl. 0,60. Vertrek naar Keulen om 6 uur 53 in de middag.

LITERATUUR

- Baillien, H., 1951: Het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, zijn verleden, zijn werking. In: *Limburg Haspengouw, Bundel studiën uitgegeven bij gelegenheid van de honderdste verjaring der stichting van het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Tongeren, XIII-XL*.
- Brongers, J.A., 2002: Een vroeg begin van de moderne archeologie: leven en werken van Cas Reuvens (1793-1835). *Nederlandse Archeologische Rapporten* 23. Amersfoort.
- Brongers, J.A. en S. Wynia, 2000: *Wie is wie in de archeologie. Proeve van een biografisch woordenboek van Nederland en directe omgeving tot ca 1960 op enigerlei wijze archeologisch actieven*. Amersfoort.
- Dijk, X. van, 1999: Uitpakken 4: Een historische prehistorische collectie uit Venlo. *Archeologie in Limburg* 91, 40-42.
- Eickhoff, M., 2003: *De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*. Amsterdam.
- Giffen, A.E. van, 1930: Die Bauart der Einzelgräber. *Mannus-Bibliothek* 44/45. Leipzig.
- Habets, J.J., 1866: Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le duché du Limburg. *Publications* 3, 185-216.
- Habets, J.J., 1868: Exploration d'une villa belgo-romaine au Rondenbosch à Houthem-St.-Gerlach. *Publications* 5, 347-430.
- Halbertsma, R.B., 2003: *Scholars, Travellers and Trade. The pioneer years of the National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-1840*. Londen.
- Hermans, C.R., 1865: *Noordbrabants oudheden*. 's-Hertogenbosch.
- Holwerda, J.H., 1907: *Nederland's vroegste beschaving. Proeve van een archaeologisch systeem*. Leiden.
- Holwerda, J.H., 1918: *Nederland's vroegste geschiedenis*. Amsterdam.
- Holwerda, J.H., 1925: *Nederland's vroegste geschiedenis* (tweede vermeerderde druk). Amsterdam.
- Holwerda, J.H. en J.P.W.A. Smit. 1917: *Catalogus der Archeologische verzameling van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant*, 's-Hertogenbosch.

Janssen, L.J.F., 1865: Oudheidkundige ontdekkingen in Nederland. *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, Deel IX*

Jamar, J.T.J., 1986: De beoefening van de archeologie in Limburg tot 1940. In: A.H. Jenniskens, et al. (red.), *Munsters in de Maasgouw*. Maastricht, 108-124.

Jamar, J.T.J., 1989: Archeologie in Limburg 1863-1988. *Publications* 125, 188-191.

Jamar, J.T.J., 1993: Jos Habets als archeoloog. *Publications* 129, 257-263.

Koenen, K., 1895: *Gefässkunde der vorrömische, römische und frankische Zeit in den Rheinlanden*. Bonn.

Kramer-Clobus, G.M.C., 1978: L.J.F. Janssen (1806-1869): an inventory of his notes on archaeological findspots in the Netherlands. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 28, 441-544.

Luys, W., 2000: Archeologische vondsten op het Hensenbos te Beesel. *Maas- en Swalmdal Jaarboek* 20, 119-142.

Meurkens, P., 1998: *De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorie van een Brabantse schoolmeester*, zesde band: 1892-1904. Eindhoven.

Molengraaff, W.L.P.A., 1905: Bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst. *De Gids*, nr. 7, 1-28.

Smeets, J., 1993: Archeologie plangebied golfterrein Aerwinkel. *Jaarboek Roerstreek* 25, 168-174.

Smeets, J. en H. Bekkers, 1998: Roerstreekarcheologie 1945-1970. *Jaarboek Roerstreek* 30, 93-112.

Strous, W.H., 2003: Roelof Jesse, 1858 Zaltbommel-1939 Rhenen. *Oud Rhenen* 22, no. 1, 6-33.

Theunissen, L. & M. Meffert, 2004: Biografie van de Brabantse archeologie. Archeologische MonumentenZorg in de provincie Noord-Brabant: een terugblik en toekomst. *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 21, 10-77.

Venner, G.H.A., 2003: *Inventaris van het archief van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap 1863-1965* (Publicaties Rijksarchief 7). Maastricht.

Verhart, Leo, 2002: *Dubbelfocus. Nederlandse opgravingsfoto's uit 1900-1940*. Abcoude.

Verhart, Leo, 2003: Mijn mooiste tocht was naar Posterholt bij Roermond. De aankoop van de archeologische collectie van burgemeester Jules Geradts door het Leidse Rijksmuseum van Oudheden. *Jaarboek Roerstreek* 35, 86-97.

Verhart, L.B.M. (2004): Een archeologische studiereis door Brabant. De Leidse Archeoloog J.H. Holwerda gaat op onderzoek uit. *Brabants Heem* 56, 12-22.

Verhart, L.B.M. (in voorber. a): Het onderste uit de kan en voor een dubbeltje op de eerste rij. De verkoop van de collectie oudheden van Charles Guillon.

Verhart, L.B.M. (in voorber. b): Majoor E.H.G. van der Noordaa. Een verzamelaar van oudheden in de Roerstreek (1898-1913).

Waasdorp, J.A. & K. Zee, 1988: De vergeten verzamelingen van Ockenburgh. VOM-reeks 4.

Willems, W., 1936: *De vóór-Romeinse urnenvelden in Nederland*. Maastricht.

- Noten
- 1 Postbus 1114
2301 EC Leiden
e-mail: l.verhart@rmo.nl
 - 2 Brongers 2002; Halbertsma 2003.
 - 3 Verhart in voorbereiding.
 - 4 Het is onduidelijk hoe lang hij in Haltern is geweest. De reisdeclaratie buitenland is niet opgesteld per dag en er zijn ook geen brieven of rapporten van die reis bewaard gebleven. Gezien het volle programma lijkt zijn verblijf daar uiterst kort te zijn geweest.
 - 5 Jamar 1986, 1989, 1993.
 - 6 Deriks 2000; Dijk 1999; Luys 2000; Smeets, 1993, Smeets en Bekkers 1998; Venner 2003.
 - 7 Eickhoff 2003.
 - 8 In voorbereiding zijn een studie over het aankoopbeleid in zake de collectie Charles Guillon, het dagboek van de verzamelaar E.H.G. van der Noordaa en de uitwerking van de opgraving van het urnenveld van Vlodrop (1931).
 - 9 Ingekomen brieven 1905, nr. 137 en 139.
 - 10 Voor een meer gedetailleerde versie van het Brabantse deel van de reis wordt verwezen naar Verhart 2004.
 - 11 Dit is Jonkheer mr. A. van Sasse van IJsselt. (Meurkens 1998, 96).
 - 12 Verhart 2004, afb. 5.
 - 13 De fotonegatievencollectie van het RMO bestaat uit enkele duizenden negatieven. De foto's van opgravingen zijn altijd beschreven, maar die van reizen slechts incidenteel. Momenteel wordt hard aan een digitalisering en beschrijving van de collectie gewerkt. Tot op heden zijn echter de door Holwerda genoemde foto's niet getraceerd. Mogelijk dat ze in de toekomst toch terug gevonden worden.
 - 14 Holwerda schrijft Benders, maar het moet W. Renders zijn, hoofd der school te Acht (Meurkens 1998, 78).
 - 15 Eugenius Surinx, kunstschilder (Meurkens 1998, 112).
 - 16 Deze vereniging wordt ook Maatschappij der Kempen genoemd. Louis Stroobant, directeur van de bedelaars (weldadigheids)kolonie te Merksplas, was voorzitter. Julius Dierckens was ook lid van het bestuur en in het dagelijks leven president van het tribunaal van 1^e aanleg uit Turnhout (Meurkens 1998, 112).
 - 17 Door Holwerda hier Schurens genoemd, maar later weer Scheerens. Het gaat om P. Scheerens uit Luiksgestel (Meurkens 1998, 110).
 - 18 P.N. Panken was schoolmeester te Westerhoven en hield zijn hele leven een dagboek bij waarin hij uitgebreid schreef over al zijn archeologische ontdekkingen (Meurkens 1998; Theunissen & Meffert 2004).
 - 19 Deze personen komen niet voor op de gereconstrueerde ledenlijst van het LGOG (Venner 2003).
 - 20 Waarschijnlijk wordt met de eerste persoon L.H.A. Magnée bedoeld, lid Provinciale Staten en lid van de Eerste Kamer (Venner 2003, 295). De tweede persoon is Karel G.C.J. baron de Keverberg (1823-1903). Hij was toen onlangs overleden te Haelen op kasteel Aldenghoor (Nederland's Adelsboek 1996-1997, p. 371).
 - 21 Voor een meer uitgebreid verslag van dit bezoek zie Verhart 2003.
 - 22 Habets 1866, 1868.

- 23 Roelof Jesse was tot 1907 conservator bij het Rijksmuseum van Oudheden. Daarna gemeentearchivaris van Rhenen (Strous 2003).
- 24 Holwerda heeft het over Van der Vorst. Dit moet zijn E.Th. van den Vorst zijn, lid van het LGOG (Venner 2003, 301).
- 25 Het gaat hier om de vicaris-generaal te Luik, G. Monchamp (Venner 2003, 296)
- 26 In die tijd werden de kuilen die om de toen nog niet herkende huisplattegronden van de bandkeramiek lagen beschouwd als woonstructuren. In die kuilen werd veel materiaal gevonden: aardewerk, vuursteen en steen.
- 27 Het gaat om de tentoonstelling *Exposition universelle et internationale* (pers. med. Gerard Venner).
- 28 Zie ook Luys 2000.
- 29 Het is de Oudheidkundige wandplaat voor Nederland. Doel was op scholen en ook daarbuiten de Nederlanders te attenderen op het bestaan van oudheidkundige vondsten. Indien dergelijke vondsten werden aangetroffen, werd men verzocht contact op te nemen met het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.
- 30 De Venlose verzamelaar L.D. Keus schreef in de jaren '30 bijna dagelijks naar het museum. Herhaalde malen meldt hij Holwerda dat de portvrije enveloppen weer op zijn en verzoekt hem nieuwe te sturen.
- 31 Notitieblaadje:
 -Kaart voor Benders te Acht
 +Surinx schrijven
 -Kaart voor Stroobant
 v. Montfoort (Luiksgestel) schrijven
 +Mr. Charles Poutiau (Lommel) schrijven
 Panken schrijven
 +Jules Geradts schrijven
 (Koene erheen om de collectie te halen)
 +Boescholte (Zeestraat Den Haag) schr.
 Mgr. Monchaps inscr. sturen
 Nagaan aankoop Tongersche Oudheden ±1835 in Amsterdam voor Huybregts die ze dan met neolith wil ruilen
 Karol. ovens van Erens [later doorgestreept]
 Erens schrijven over Berg
 Verkoopling (Haag) Schulman A'dam Keizergracht 348
 Hartog schrijven
- 32 RMO archief: verzonden brieven 1905, nr. 185, 192; ontvangen brieven 1905, nr. 162. In 1906 gaat Holwerda bij Poutiau op bezoek in Brussel in een poging hem gunstig te stemmen en tracht de vondsten van Luiksgestel te verwerven, evenwel zonder succes.
- 33 RMO archief: verzonden brieven 1905, nr. 184, 187; ontvangen brieven 1905, nr. 156.
- 34 RMO-archief, inv. nr. 19.11.3/1. In 1907 geeft Holwerda in 's-Hertogenbosch een voordracht voor het Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant. Hij behandelt dan de Noord-Brabantse Oudheden en volgt in grote lijn zijn aantekeningen van 1905 en zijn conclusies (Handelingen van het Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant 1903-1909, 31-34).

- 35 Door het uitknippen is de oorspronkelijke nummering verloren gegaan.
- 36 De beschrijving van 's-Hertogenbosch is gepubliceerd in Brabants Heem (Verhart 2004).
- 37 De afgebeelde potten zijn echter urnen uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd (Koenen 1895).
- 38 Holwerda besteed nauwelijks aandacht aan de stenen bijlen en suggereert dat het om een beperkt aantal gaat. De collectie moet toen al veel bijlen bevat hebben. Alleen al op de veiling van de collectie Guillon werden totaal 20 geslepen bijlen en hamerbijlen aangekocht (Verhart in voorbereiding a).
- 39 Een uitgebreid artikel over deze aankoop is verschenen het Jaarboek Roerstreek (Verhart 2003).
- 40 Hij was burgemeester van 1898-1934.
- 41 Verhart in voorbereiding a.
- 42 Uit het dagboek van Van der Noordaa, p.71, RMO-archief, inv. nr. 6.4.5.2.
1 Maart 1904. Ik ben vandaag ten tweeden male naar Montfort geweest om daar eene door Arnoldus Fijten (te Montfort) gevonden bronzen lanspunt? aan te koopen; zaterdag was ik er al om geweest maar kreeg ze voor geen 2 fl. los, omdat een smid er al fl. 1.80 voor geboden had; (later hoorde ik in commissie voor mr. [onleesbare tekens: hoogstwaarschijnlijk mr. Jules Geradts] volgens Haewinkels) waarvan de vrouw mij Zaterdagmorgen was komen waarschuwen, dat er een bronzen lanspunt? gevonden was in 't broek van Montfort. Vandaag ben ik met de trein gegaan en nadat Haewinkels en Corn. Brentjes den voornoemde Fijten bewerkt hadden, had hij ze mij afgestaan voor fl. 2.25 eigenlijk cadeau omdat ik niet .. [niet leesbaar] wil weten voor den smid ze aan mij verkocht te hebben. Ik ben terug gewandeld met 't voorwerp dat mij bij nader onderzoek doet vermoeden een lemmet te zijn, het is ook zonder koker voor bevestiging v/een schacht is tamelijk plat en 35 c.M lang; [tussengevoegd: 35 m.M grootste breedte] het snid is zuiver 28 c.M het heeft dubbelsnid dus aan 2 kanten scherp loopt uit met een punt en heeft een rugdikte in 't midden der breedte, het 2 snijdend mes of zwaard is gaaf, bedekt met groene patine spits ruitvormig van doorsnede en is van geel brons net als bijtjes. Vindplaats 12 voet diep onder 't zand in een turfslag opgegraven in het gemeentebroek in Montfort vlak tegenover de Ruine a/d Dijk bij 't graven van een sloot. Men kan er nog groen opzien en turf deels op sommige plaatsen onderaan o.a. ziet men 't metaal bijv. onderaan is 't door de vinder afgeslepen.
Waar 't snid eindigt en dus het gedeelte begint wat in het handvat of heft zat daar wordt het metaal iets smaller dan breder, weer smaller tussen zijn karteltjes net als vuursteen vertoont die bewerkt zijn, bij b [aangegeven op de tekening] een soort kerving op rij alsof er iets heeft over geloopt om te binden dat belette uit te schieten of misschien een spijker of klinknagel er loodrecht in 't gevest.
- 43 Ingeboekt onder inventarisnummer I 1906/3.1-68. RMO-archief, rekeningen 1906-1907.
- 44 Het is overigens wel een vreemde vraag want het gaat om een zilveren vaas, één van de topstukken uit de collectie.
- 45 Jamar 1986.
- 46 Een belangrijke reden voor het ontbreken van kennis kan te maken hebben met het feit dat de archivalia van Janssen niet zoals te doen gebruikelijk in het archief van het Rijksmuseum zijn opgenomen. Door een conflict met de directeur van het RMO, Conrad Leemans, kwamen de aantekeningen van Janssen in de universitaire bibliotheek terecht.

- Hier bevinden ze zich nog steeds. Voor een overzicht kan verwezen worden naar de publicatie van Kramer-Clobus (1978).
- 47 Van dit rapport is slechts één bladzijde bewaard gebleven.
- 48 Molengraaff, 1905.
- 49 Een goed voorbeeld is de discussie over het bestaan van een drieperioden systeem (Willems 1931, 80-81).
- 50 In 1925 zou hier een uitgebreide herdruk van verschijnen waarin weliswaar nieuwe vondsten en inzichten worden gepresenteerd, maar de meeste reeds ingenomen standpunten werden onverkort overgenomen.
- 51 Holwerda 1918, 1-2.
- 52 Jaarverslag RMO over het jaar 1923, 9.
- 53 Holwerda 1925, 15.
- 54 Van Giffen 1930.
- 55 Holwerda 1925, 31-32; 35-39.
- 56 O.a. Holwerda 1907, 1918 en 1925.
- 57 Zie bijvoorbeeld Willems 1936.
- 58 Van veel mensen heb ik hulp gekregen bij het schrijven van dit artikel. Zij waren bereid mijn vragen te beantwoorden, waren behulpzaam bij het opzoeken van gegevens, deden suggesties of lazen kritisch de tekst door. In alfabetische volgorde: Jitske Blom, Guido Creemers, Martijn Eickhoff, Gabi Grüttjen, Annelies Koster, Wiel Luys, Jo Smeets, Liesbeth Theunissen en Gerard Venner. De foto's werden verzorgd door Peter-Jan Bomhof en Anneke de Kemp. Ik wil allen hartelijk danken voor hun medewerking.
- 59 Blijkbaar hebben Holwerda en zijn vrouw het eerste deel van de studiereis als een klein vakantiereisje opgevat en deze kosten uit eigen zak betaald. Ze hebben wel de treinkosten Leiden-'s-Hertogenbosch gedeclareerd.
- 60 Slecht leesbaar, maar het gaat om Jonkheer A. van Sasse van IJssel.
- 61 Vermoedelijk gaat het om dr. L.J.W. Smit (voorzitter), maar in 1917 zal Holwerda samen met J.P.W.A. Smit een gidsje schrijven over de collectie (Holwerda & Smit, 1917).
- 62 De beschrijving van deze collectie is opgenomen in paragraaf: De studies van collecties.
- 63 Dit is W. Renders, hoofd der school te Acht (Meurkens 1998, 78).
- 64 Ingeboekt onder inventarisnummer k 1905/6.1.
- 65 Surinx was kunstschilder en ook directeur van de Académie de Dessin in Turnhout (Meurkens 1998).
- 66 W. Pleyte, voorganger van Holwerda en J.A. Ort, officier te Breda, die jarenlang met het museum correspondeerde over vindplaatsen en vondsten.
- 67 Dit is waarschijnlijk P. Scheerens uit Luiksgestel (Meurkens 1998, 110).
- 68 Het is J.N.A. Panken, de neef van de bekende Brabantse verzamelaar P.N. Panken.
- 69 De koetsier was C. Verspaandonk. RMO-archief, rekeningen 1904-1905.
- 70 Het gaat hier om één van de neven van de Roermondse notaris Charles Guillon (1811-1873). Charles Guillon had een grote collectie oudheden die in 1890 door zijn broer, Clemens Guillon, werden geveild in Amsterdam. Een zeer klein deel van die collectie bleef in familiebezit omdat de neven eventueel belangstelling voor de oudheidkunde zouden kunnen opvatten. De grootste delen van de collectie gingen naar Leiden en Maastricht (Verhart, in voorbereiding).

- 71 De verzamelaar E.H.G van der Noordaa (1868-1950), heeft in de periode 1898-1913 een archeologische collectie van vondsten uit Midden-Limburg opgebouwd. Zijn omvangrijke verzameling is nu grotendeels in het Rijksmuseum van Oudheden. Bij deze collectie is ook vondstenboekje waarin hij al zijn waarnemingen noteerde. In dat boekje vermeldt hij het bezoek van Holwerda niet (Verhart in voorbereiding b). Later zullen ze wel contact met elkaar hebben. In 1934 bezoekt Van der Noordaa, samen met zijn pupil L. de Gou, een aantal keren Holwerda's opgravingen in Ockenburgh bij Den Haag (Waasdorp & Zee 1988).
- 72 J. Koene, amanuensis van het museum.
- 73 Een dergelijk danseresje bevindt zich niet in de collectie van het museum het Vlakhof te Nijmegen, die de voormalige verzameling van Kam beheren (pers. med. Annelies Koster).
- 74 Lijstje:
 Romeins vaatwerk: enige stukken van weinig waarde
 Germaans vaatwerk: enige stukken en scherven van waarde om een erbij gevonden Romeinse fibula
 brons relieffe Augusteïsche tijd (danseresje en zeer mooi stuk)
 verschillende Romeinse bronzen gespen enz
 Romeins bronzen dolk (zeer mooi stuk)
 Romeins sleutelring
 Verscheidene bronzen beitels
 Verscheidene stenen beitels
 Een grote Romeinse glazen fles
 Twee heel mooie Romeinse graflampen
 Allerlei Romeins glas brons enz. (kleine meerdere stukjes)
 Middeleeuwse kannen enz
 Ruw geschat ± fl. 300
 Collectie Jules Geradts te Posterholt
- 75 De koetsier was Th. Pötter. RMO-archief, rekeningen 1904-1905.
- 76 A.J.A. Flament, rijksarchivaris in Limburg en bestuurslid van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg, het latere LGOG. Als bestuurslid was hij ook verantwoordelijk voor het museum van het Genootschap dat toen enige zalen daarvoor had ingericht in het Dinghuis te Maastricht.
- 77 Habets 1866, 1868.
- 78 Ingeboekt onder inventarisnummer I 1905/7.1.
- 79 De latere rijksarchivaris dr. J.W.H. Goossens. Priester-leraren aan het Bisschoppelijk College werden in die tijd als professor genoemd als equivalent van het Franse professeur. Nu zouden we het leraar of docent noemen.
- 80 Ingeboekt onder inventarisnummer I 1905/6.1-57.
- 81 R. Jesse, conservator in het RMO tot 1907 (Strous 2003).
- 82 Dat lijkt inderdaad het geval want de brief is door het museum niet ingeboekt. Er is wel een latere brief (Ingekomen brieven 1905, nr. 147) waarin een heel overzicht wordt gegeven van de geschiedenis van de Limburgse archeologie, maar waarop niet op de kwestie met Jesse wordt ingegaan.
- 83 De koetsier was J. Coumans. RMO-archief, rekeningen 1904-1905.

- 84 Die vondsten zijn naar Brussel gegaan. Habets werkte in die periode (1864) innig samen met de Belgen. Een van de voorgangers van Holwerda, L.J.F. Janssen, had zich over deze gang van zaken beklagd (Janssen, 1865).
- 85 Mgr. G. Monchamp, vicaris-gemneraal van het bisdom Luik en lid van het LGOG in 1905.
- 86 Op het landgoed Arentsburg bij Voorburg werden in de jaren 1826-1835 opgravingen verricht door C. Reuvens, eerste directeur van het museum. Vanaf 1910 zou Holwerda hier ook enkele jaren opgravingen uitvoeren.
- 87 In Luik vond de tentoonstelling: *Exposition universelle et internationale* plaats. Een onderdeel was de *Section des Sciences Anthropolgiques et Archeologiques*. Daarvoor stelde het Luikse instituut Prehistorische, Romeinse en Frankische vondsten beschikbaar. (pers. med. Gerard Venner)
- 88 Ingeboekt onder inventarisnummer Q 1905/7.1-10; 11-21.
- 89 F. Huybrigts, secretaris vanaf 1897 van het Tongerense genootschap, de *Société Scientifique et Littéraire du Limbourg* (Baillien 1951).
- 90 Ingeboekt onder inventarisnummer Q 1905/7.22-28.
- 91 Ingeboekt onder inventarisnummer Q 1905/7.29-35.
- 92 Dit gedeelte is in haast geschreven. Aan de schrijfstijl is dit o.a. te zien en aan het ontbreken van het woordje rust.
- 93 Ingeboekt onder inventarisnummer I 1905/8.1-4.